

**Uluslararası
Geçmişten Günümüze
Malatyalı
İlim ve Fikir İnsanları
Sempozyumu
17-19 Kasım 2017 MALATYA**

BİLDİRİLER

II. CİLT

Editörler

Prof. Dr. Nusret AKPOLAT

Prof. Dr. Fikret KARAMAN

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Sempozyum Onur Kurulu

Prof. Dr. Ahmet KIZILAY
İnönü Üniversitesi Rektörü

Ahmet ÇAKIR
Malatya Büyükşehir Belediye Başkanı

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Fikret KARAMAN

İnönü Üniversitesi Yayınları

ISBN

978-975-8573-54-7 (Takım)

978-975-8573-56-1 (2. Cilt)

1. Baskı Ekim 2018, Ankara 1,000 Adet

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Neslihan DURAK

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Doç. Dr. İlhan ERDEM

Doç. Dr. Mehmet BİRSİN

Doç. Dr. Mehmet Korkut ÇEÇEN

İhsan GENÇAY

Yrd. Doç. Dr. Murat ZENGİN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ

Hamit Süha HOTAR

Arş. Gör. Mehmet Emin ŞAHİN

Arş. Gör. Okan AÇIL

Sempozyum Sekretaryası

Arş. Gör. Mehmet Emin ŞAHİN

Arş. Gör. Okan AÇIL

BASKI

Serhat Mahallesi 1256 Sk. No: 11

Yenimahalle / Ankara

Tel.: 0312. 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312. 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Açıklama:

Bildirilerdeki görüşlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

ERKEN DÖNEM ÂLİMLERİNDEN
MALATYALI EBU'L-HÜSEYİN EL-MALATÎ
VE SAPKIN FIRKALARA YÖNELİK YAPTIĞI
KUR'ÂN YORUMLARI
*-ET-TENBÎH VE'R-RED 'ALÂ EHLİ'L-EHVÂ'
VE'L-BİD'A'*
İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA-

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyin
El-Malatî
ve Sapkın
Firkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'ân
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

Muhammed Bahaeddin YÜKSEL¹

ÖZET

Et-Tenbîh isimli eseri, Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin günümüze ulaşan tek eseridir. Yetmişüç fırka hadisine dayanarak tasnif ettiği itikâdî fırkalardan yetmişiki fırkanın görüşlerini tek tek ele alarak tahlil eder. Malatî, selef düşüncesine aykırı bulduğu her görüşü, önce Kur'ân, sonra da hadis, icma ve selef büyüklerinin kanaatleri doğrultusunda tenkid eder. Malatî, takip ettiği selef usulüne göre akla değil, nakle önem ve öncelik vermiş, nassın olduğu yerde akla ve kıyasa başvurmamış, naklin zahiri anlamına tabi olmuştur. Kitabı boyunca bu metodu sıkı bir şekilde takip etmiş ve ayetleri katı bir literal okumaya tabi tutmuştur. Bu tutumu gereği haberî sıfatları zahirî anlamları üzere anlaması, Haşevîlikle suçlanmasına sebep olmuş olsa da, aslında kendisi teşbîh ve tecsîmi reddetmekte ve bu görüşle mücadele azminde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Malatî, et-Tenbîh, Malatya, Fırka, Mezhep

¹ Yrd.Doç.Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: bahaeddinyuksel@ohu.edu.tr.

3 Giriş

Kuşkusuz Malatya'nın yetiştirdiği müstesna şahsiyetlerden birisi de Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'dir (ö. 377/987). Hatta sahâbe dönemine çok yakın denilebilecek bir dönemde yaşamış olması, onu Müslüman Türk alimlerin ilklerinden olarak görmeyi mümkün kılmaktadır. Malatî, mezhepler tarihi alanında ilk eser verenlerden birisi olmasına, dahası Ehl-i Sünnet'e mensup âlimler arasında el-Eş'ârî (ö. 324/936)'den sonra bu sahada ikinci eser veren kişi olmasına rağmen, vefatından günümüze kadar geçen süreçte ilim çevrelerince kendisinden yeterince bahsedilmediği ortadadır. Oysa Malatî'nin eseri *et-Tenbîh*, henüz ekollerin sistemleşmediği bir dönemde, dönemin mevcut fikir coğrafyasına dâir özgün bilgileri bizlere aktaran mühim bir kaynak eserdir. Malatî'nin erken bir dönemden ilmi literatüre yaptığı şahitlik, kuşkusuz onun eseri *et-Tenbîh*'in önemini daha da artırmaktadır.

Malatî, yaşadığı dönemde sapkın görüşlere karşı Kur'ân yorumlarıyla İslâm'ı savunan, sünni geleneğin kale isimlerinden birisidir. Malatî eserinde, öncelikle Kur'ân'ın yorumları üzerinde tahrifat yapan fırkaları ve onlara karşı yine Kur'ân ve sünnetten referansla İslâm'ı savunmuş ve bu maksatla "yetmişüç fırka" rivayetine istinaden taksim ettiği yetmişiki adet sapkın fırka ve görüşlerini tek tek ele almakta ve özellikle Kur'ân'ın müteşâbih ayetlerinde yapılan Kur'ân'da çelişki iddialarına yönelik özgün yorumlar getirmektedir. Bu çalışma, Malatî'nin sapkın fırkalar özelinde yaptığı Kur'ân yorumlarını konu edinerek Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin Kur'ân'a getirdiği yorumları tanıtmayı amaçlamaktadır.

3 1. Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin Hayatı ve Eserleri

a. Hayatı

Malatî'nin (ö. 377/987) künyesi Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahmân el-Malatî el-Mukrî'dir.² Malatya'da doğduğu için, "el-Malatî" künyesi ile tanınmış olup³ Malatya doğumlu olduğunda ittifak vardır.⁴ Kaynaklarda el-Malatî'nin ne zaman doğduğuna dair

2 Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. 'Alî b. 'Abdulkâfi es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, 'Abdulfettâh Muhammed el-Halevî, Dâru Kutubi İhyâi'l-Arabiyye, 1976, c. 3, s. 77; Şemsuddîn Ebu Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân ez-Zehabî, *Ma'rifetu'l-Kurrâ'i'l-Kibâr 'ale't-Tabakâti'l-A'sâr*, thk. Tayyâr Altıkulaç, Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları (İSAM), İstanbul 1995, c. 2, s. 657; Şemsuddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurrâ*, nşr. G. Bergstraesser, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2006, c. 2, s. 61; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-'Alâm Kâmusu Terâcîm li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-'Arab ve'l-Musta'ribîne ve'l-Musteşrikin*, Beyrût 1990, c. 5, s. 311; 'Umer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn Terâcümü Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1993, c. 3, s. 73; Mehmet Kubat, "el-Malatî ve İslâm Mezheplerinin Tarihi'ndeki Yeri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, Cilt 1, Sayı: 2, s. 65.

3 Ziriklî, *el-'Alâm* c. 5, s. 311; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâ*, c. 2, s. 657; Cezerî, *Tabakâtu'l-Kurrâ*, c. 2, s. 61.

4 İbn Asâkir, *Tarihu Medîneti Dimaşk*, c. 51, s. 71; Ziriklî, *el-'Alâm*, c. 5, s. 311; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, c. 3, s. 73.

bir bilgi bulunmamakla birlikte, kayıtlarda geçen 377/987 vefat tarihi bilgisinden hareketle, onun hicrî 300 yılları civarında dünyaya gelmiş olması düşünülebilir.

Malatî çocukluğunu ve ilk tahsil hayatını, Yunanlılar zamanında "Melitene", Roma yönetimi zamanında "Melita" diye anılan ve VII. Yüzyıldan X. yüzyıla kadar Bizanslılar, Araplar ve diğer Müslüman hânedanlar arasında birkaç defa el değiştirdiği bilinen Malatya'da geçirmiştir. Onun Malatya'da yaşadığı dönemde, stratejik bir öneme sahip serhat şehri olan Malatya, kimi zaman Abbâsî, kimi zaman da Bizans yönetimine geçmiştir. Bu süreçte Malatya farklı zamanlarda yağmalanmış, halkı esir tutulmuş ve kimi zaman da şehir halkı Malatya'dan tehcîr edilmiştir. Malatya ve çevresinde meydana gelen savaşlardan, yağmalardan, talan ve iç karışıklıklarından usanan halkın büyük bir kısmı Malatya'dan göç etmek zorunda bırakılmıştır. Malatî'nin ailesi de bu sıkıntılı dönemde Malatya'yı terketmek zorunda kalmış ve Suriye'ye göçmüşlerdir. Malatî bu göç sebebiyle tahsil hayatını Trablus, Halep, Harran, Antakya ve Rakka gibi şehirlerde devam ettirmiş ve nihayet Filistin'in sahil şehri olan Askalân'da yerleşerek burada ömrünün sonuna kadar yoğun bir şekilde ilimî faaliyetlerde bulunmuş ve nihayet burada 377/987 tarihinde vefat etmiştir.⁵ Malatî, Askalân'da da ilmiyle şöhret bulduğu için, "el-Askalânî" künyesiyle de anılmıştır.⁶ Yine Malatî, eseri *et-Tenbih*'in baş tarafında geçtiği üzere "et-Tarâif" künyesi ile de anılmıştır.⁷ Yâkut 'el-Hamevî'nin (626/1229) *et-Tarâif*'in Yemâme taraflarında bir şehir ismi olduğunu söylemesi, Malatî'nin o taraflarda da bulunduğunu gösterir. Bununla birlikte Muhammed Zâhid el-Kevserî "et-Tarâif" kelimesinin ağaçtan yapılma hediyelik eşya anlamına geldiğini, dolayısıyla Malatî'nin ahşaptan el sanatı ile hediyelik eşya yapıp satarak geçimini temin ettiği için bu künye ile anıldığını söylemiştir.⁸

Malatî şiddet taraftarı olmayan, sorunların barışçıl bir yolla çözümlenmesini tercih eden bir yapıya sahip olduğu, eserlerinde kendisini göstermektedir. Nitekim bu yönünün bir gereği olarak eseri *et-Tenbih*'te Allah'ın kazâsına rıza ve sabır göstermeyi, insanlar arasında tartışma ve münakaşayı terketmeyi, Din hususunda husumet gösterilmemesi, günahı sebebiyle Müslümanların tekfir edilmemesi gerektiğini söylemesi ve Ehl-i Sünnet'in de yolu olan; "Âdil olsun zâlim olsun, sultanın bayrağı altında sabretmek ve zâlim de olsalar

5 Mustafa Öz, Avni İlhan, "Malatî, Ebû'l-Hüseyin" md., *DİA*, Ankara 2003, c. 27, s. 467; Mehmet Kubat, *el-Malatî ve İslam Mezhepleri*, s. 66.

6 Ziriklî, *el-Âlâm*, c. 5, s. 311; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, c. 3, s. 73; Mevlüt Özler, "Malatî Hayatı, Eserleri ve İtikâdî İslâm Firkalarına Bakışı", *EKEV Akademi Dergisi*, c. 1, s. 2, Mayıs 1998, s. 128.

7 Malatî, *et-Tenbih*, s. 17.

8 Kevserî, *et-Tenbih* Mukaddimesi, s. 8; krş Mustafa Öz, Avni İlhan, "Malatî, Ebû'l-Hüseyin" md., *DİA*, Ankara 2003, c. 27, s. 467.

sulta sahibi emirlere silah ile isyân etmemek esastır." şeklindeki verdiği öğütten anlayabiliriz.

Ebu'l-Huseyin el-Malatî, hem Mihne döneminden sonra halife Mütevekkil ile başlayan süreçte güçlenen Ashâbu'l-Hadîs/Ehl-i Hadîs'in dönemini, hem de 321/933 tarihinden itibaren tarih sahnesine çıkan ve İslâm âlemine hâkim olan Şîf Büveyhoğullarının dönemini görmüştür.⁹

b. Eserleri

Çocukluk ve ilk tahsil yıllarını Malatya'da geçiren Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, sahabe dönemine oldukça yakın bir dönemde yaşamış, İslâm inanç ekollerinin itikâdî esaslarına dair eser veren ilk şahsiyetlerden birisidir. Kaynaklarda Malatî'nin geniş bir ilme sahip olduğu ve özellikle Fıkıh alanında birçok kitap telif ettiği bildirilmektedir.¹⁰ Yine Tefsir, Hadis, Kelâm ve Lügat gibi İslâmî ilimlerin hemen her alanında oldukça donanımlı bir şahsiyet olduğu¹¹ ve bu ilimlerde bir çok eser telif ettiği belirtilmesine rağmen, onun Kelâm ve Mezhepler Tarihi sahasında yazmış olduğu *et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida'* isimli eseriyle, Kırâat İlmi'ni anlattığı ellidokuz beyitten oluşan kasîdesinden¹² başka zamanımıza ulaşmış hiçbir eseri veya çalışması bulunmadığı gibi, kaynaklarda da bunların dışında kendisine atfedilen her hangi bir eseri veya çalışması isim olarak zikredilmemektedir.¹³

2. Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin İlmi Kişiliği

Malatî, kitabını müminler için bir yol gösterici, bir temel başvuru kaynağı olarak kaleme aldığını belirttikten sonra; "Bu kitap ve içindekiler hidayet ışıkları olan, ilim ve basiret sahipleri ilk kuşak Selef mezhebinin ve yine Kitap ve Sünnet'in aslındandır."¹⁴; "Bildirim her şeyi bu kitapta aktardım ve delillerini gösterdim.", şeklindeki sözlerinden Malatî'nin Selef ekolüne mensup bir alim olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

Malatî'nin Kur'ân ve Sünnete uygun bularak onayladığı görüşler çoğunlukla Ashabu'l-Hadis'in benimsediği görüşlerle paralellik arz

9 Mehmet Akçan, "Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida' Adlı Eserinin İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Değerlendirilmesi," Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2014, s. 36.

10 Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâ*, c. 2, s. 657; Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, c. 2, s. 62.

11 Mehmet Kubat, "el-Malatî ve Selefîlik", *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 2009, Cilt 9, Sayı: 3, s. 230.

12 Zirikli, *el-A'âm*, c. 5, s. 311; Ebû Bekr Muhammed Hayr b. 'Umer b. Halifetu'l-Emevî el-işbillî, *Fehrese*, thk. Muhammed Fuâd Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1997, s. 65.

13 Orhan Çebitürk, "et-Tenbîh ve'l-Bida'da Malatî'nin İslâm Mezheplerine Bakışı", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2006, s. 14.

14 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 49.

15 Mehmet Akçan, *Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin et-Tenbîh'i*, s. 30.

etmektedir. Bu durum, onun Selefiyye'yi kurtuluşa eren yegane fırka olarak gördüğünü, bir başka deyişle Ehl-i Sünnet tabiri ile Selef anlayışını kastettiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Malatî, haberi sıfatlar, ru'yetullah, nübüvvet, ahiret, iman-küfür, kaza-kader, şefaât ve imamet gibi itikadî meselelerde çoğunlukla Ashab'ul Hadis'in yolunu takip etmiştir. Ancak büyük günah işleyen "fâsık" imanla küfür arasında bir konumdadır,¹⁷ diyerek Ashab-ı'l-Hadis'in bu husustaki görüşünden ayrılıp Mutezile'nin *el-Menzile beyne'l-Menzileteyn* görüşüne paralel bir görüş ileri sürmüştür.¹⁸

Kaynaklarda, mütekellim olması¹⁹ yanında, fıkıh alanında da birçok telifatı bulunan bir Şafîî hukukçusu²⁰ olarak tanıtılan Malatî'nin aynı zaman da iyi bir kırâat alimi olduğu da ifade edilmektedir. Nitekim Malatî'nin kırâat ilmiyle ilgili olarak yazdığı ellidokuz beyitlik şiirinden²¹ onun hem iyi bir kırâat âlimi, hem de iyi bir şâir olduğunu anlamak mümkündür.²² İbn Asâkir, Yâkût el-Hamevî ve Kehhâle'nin eserlerinde Malatî'nin künyesi verilirken, özellikle "el-Mukrî" künyesiyle anılması, Malatî'nin kırâat konusunda önde gelen alimlerden birisi olduğunu gösterir.²³ Malatî Şafîî mezhebine mensup olup Şafîî mezhebi üzerine bir çok eser telif etmiştir.²⁴

Malatî'nin *et-Tenbîh* isimli kitabında referans verdiği yüzelli kadar ayet üzerinde yaptığı tefsirden hareketle, onun kendi döneminde tefsirde söz sahibi bir alim olduğunu söylemek mümkündür.²⁵ Fırkaların sapık görüşlerini eleştirirken, Kur'ân'dan ilgili ayetleri yerli yerinde ve alakalarını ustaca kuruyor olması, Kur'ân'ın muhtevasına çok kuvvetli bir vukûfiyetle muttalî olduğunu okuyucusuna hissettirmektedir. Bu hususta Malatî'nin kaynakların ifade ettiği gibi iyi bir kırâat bilgisine sahip kurrâ olmasının da katkısı olduğu muhakkaktır.

Malatî Hadis konusunda da geniş bir kültüre sahiptir.²⁶ Zehebî ve Cezerî, Malatî'nin Hadis İlmi konusunda mutkin ve sika yönünün

16 Mehmet Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 106.

17 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 54.

18 Mehmet Akçan, *Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin et-Tenbîh'i*, s. 30.

19 Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, c. 3, s. 73.

20 Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan İbn Hibetullâh b. Abdullâh İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbuddin Ebû Sa'îd 'Umer b. Garâme el-Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1997, c. 51, s. 73; Cezerî, *Tabakâtu'l-Kurrâ*, c. 2, s. 62; Zirikli, *el-A'lâm*, c. 5, s. 311; Kevserî, *et-Tenbî Mukaddimesi*, s. 7.

21 Zirikli, *el-A'lâm*, c. 5, s. 311; Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'îyyeti'l-Kubrâ*, c. 3, s. 77; Cezerî, *Tabakâtu'l-Kurrâ*, c. 2, s. 62.

22 Mevlüt Özler, *Malatî*, s. 128-129; Kevserî, *et-Tenbîh Mukaddimesi*, s. 7-8.

23 İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, c. 51, s. 71; Hamevî, *Mucemu'l-Buldân*, c. 5, s. 193; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, c. 3, s. 73.

24 Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, c. 2, s. 62; Zirikli, *el-A'lâm*, c. 5, s. 311.

25 Mehmet Kubat, *el-Malatî ve İslâm Mezhepleri Tarihi'ndeki Yeri*, s. 69.

26 Malatî'nin hadis ilmine dair olan vukufiyeti, hocaları, ravileri ve rivayetler hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, c. 51, s. 71-73.

meşhur olduğunu aktarmaktadır.²⁷ Kendisi birçok alimden rivayette bulunduğu gibi, kendisinden de birçok alim rivayette bulunmuştur.²⁸ Örneğin Buhârî ve Muslim'in de naklettiği Malatî'den aktarılan bir rivayete²⁹ göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Hind şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Rasulü! Kocam Ebû Sufyân cimri bir adamdır. Bana ve çocuklarıma yetecek kadar para vermiyor. Ben de ondan habersiz malından alıyorum. Bundan dolayı bana bir günah var mıdır?' Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: 'Maruf miktarda sana ve çocuklarına yetecek kadar almanda bir sakınca yoktur.'³⁰

Daha önce de ifade edildiği üzere Malatî, mensubu olduğu Şafî mezhebinde geniş bir ilme sahip olmuş ve mezhebi çerçevesinde birçok eser kaleme almıştır. Ne var ki bu eserlerden hiçbirisi bugüne ulaşabilmiş değildir.³¹ Nitekim Kevserî'nin de *et-Tenbîh*'in mukaddimesinde aktardığına göre İsmâil b. Recâ, Malatî'nin geniş bir ilme sahip olup fıkhıta birçok eser telif ettiğini ve Şafî mezhebinde derin bir malumata sahip olduğunu ifade etmiştir.³² Onun fıkha dair eserleri bugüne ulaşamamış olmakla birlikte, *et-Tenbîh* isimli eserinde yaptığı kimi yorumlarında ahkâma dair furûâta vakıf olduğunu anlamak mümkündür. Örneğin Haricîler'in Müslümanların kanını dökme konusundaki yanlış düşüncelerini eleştirirken, bir kimsenin öldürülmesinin ancak üç hususta mümkün olabileceğini; bunların da ya kasıtlı olarak bir Müslümanın öldürülmesi veya evli (muhsan) bir kadınla zina edilmesi veya İslâm Dini'nden irtidât edilerek mürted olunması hali ile mukayyet olduğunu ifade etmiş ve ardında da Haricîlere "Peki, ya siz insanları öldürmeyi hangi nedenle helâl saymaktasınız?!" diyerek onların bu davranışlarının tamamen bedevî tutumları, kültürlükleri ve cahilliklerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.³³

Akâid ve Kelâm konularında ise Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin ilmi derinlik ve yetkinliği eserinden açıkça gözlenmektedir. Malatî, itikâdî konularda ilk dönem Müslümanlarının dini anlama ve açıklama usullerini benimsemiş³⁴ ve bu yöntemi kitap boyunca elden bırakmamıştır. Bu açıdan bir usul sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Bu usûle göre itikâdî konulara ilişkin nassları akla dayanarak tefsir etmemek, bunun yerine Kur'ân ve Sünnet'in açık hükümleriyle, literal anlamlarıyla kayıtlı kalınarak anlamak, anlamlandırmak

27 Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâ*, c. 2, s. 657; Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, c. 2, s. 61-62.

28 Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, c. 2, s. 61-62.

29 Rivayetin senedi için bkz. Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ*, c. 3, s. 78; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâ*, c. 2, s. 657-658.

30 Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ*, c. 3, s. 78; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâ*, c. 2, s. 657-658

31 Mehmet Kubat, *el-Malatî ve İslâm Mezhepleri Tarihi'ndeki Yeri*, s. 71.

32 Kevserî, *et-Tenbîh Muhakkedimesi*, s. 7-8.

33 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 54; krş. Mehmet Kubat, *el-Malatî ve İslâm Mezhepleri Tarihi'ndeki Yeri*, s. 71.

34 Mehmet Kubat, *el-Malatî ve İslâm Mezhepleri Tarihi'ndeki Yeri*, s. 71.

esastır. Nitekim kendisinin de mensubu bulunduğunu ima ettiği selefi düşüncede de, itikâdî hususlarda her hangi bir aklî tartışmaya ya da kişisel yorumlara yer verilmez, bunun yerine naslarla teslim olmayı, sorgusuz sualsiz kabul etmeyi, zahirî ve ilk anlam dışına çıkılmaması esas alınmıştır.³⁵

Malatî, Kur'an'da geçen haberî sıfatları tevîl etmekten kaçınmış, teşbîh ve tecsîme düşmeme hususunda özel bir gayret göstermiştir. Bununla birlikte eserinde yer yer haberî sıfatlar konusunda görüş beyan ederken, antropomorfist bir anlayışın varlığını hissettiren, teşbîh ve tecsîme düşülmüş izlenimi veren haberleri yorumsuz olarak aktarması da dikkat çekicidir. Malatî, takip ettiği selefi usul gereği Kur'an'da geçen el (yed), sağ el (yemîn), yüz (vech), göz ('ayn, 'a'yun), bacak/baldır (sâk), ayak (ricl), perde/örtü (hicâb), Allah'ın görülmesi (rü'yet), arş, kürsî, Allah'ın inmesi ve çıkması (nuzûl ve suûd), Allah'ın gelmesi (mecîet) gibi hususlarda tevile gitmeden lafzî/zâhirî anlamlarını olduğu gibi anladığı ve müteşâbih nasları teşbîh ve tecsîme düşürecek şekildeki yorumları, onun Haşevîlikle itham edilmesine yol açmıştır.³⁶ Bu ithamda Haşevîlikle tanınmış ravilerden Muhammed b. Ukkâse ve Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin hadis hocalarından Ebû Âsım Huşayş b. Asram en-Nesâî'ye dayanması ve müteşâbih ayetlerin tefsirinde Mûkâtil b. Süleymân'ın tefsirine sorgusuz itimat etmesinin payı da bulunmaktadır.³⁷

Ancak gerçekte Ebu'l-Hüseyin el-Malatî Haşevîye telakkisini, teşbîh ve tecsîm anlayışını kabul eden bir âlim değildir.³⁸ O her ne kadar selefi düşüncesini kabul ediyor ve usul olarak benimsiyor olsa da, İmam Mâlik'te de olduğu gibi Allah'a nispet edilen haberî sıfatları teşbîhe düşmeden kabullenmekte ve bu konuda selefi düşüncenin teşbîh ve tecsîme düşen aşırı grubun karşısında yer almaktadır. Onun Haşevî düşünce karşısında yer aldığını ve bu düşünce ile mücadele içinde olduğunu eserinden gözlemlemek mümkündür. Nitekim kitabında bu mücadele içinde olduğunu gösteren "Müşebbiheyi reddedeceğim." demesi, Râfıza'dan Hişâm b. Hakem'in teşbîh düşüncesine sahip olan ve yaratan ile yaratılanı bir gören sapkın birisi olduğunu söylemesi, Hz Ali'nin ölmediğini düşünen Sebeîyye grubunun bu düşüncesiyle Hristiyanlar gibi cismi ve keyfiyeti olan bir varlığın ilah gibi algılanmasında benzerlik taşıdığını, bunun ise teşbîh ve tecsîme sebep olacağını söylemesi ve yine Cehmiyye'nin "Hiçbir şey Allah'a hâlf değildir; Allah yerinden zâil olmaz (inmez, çıkmaz)" şeklindeki sözlerini Kur'an'ın zâhirî ifadelerine aykırı bularak onları cahillikle suçlamış ve Allah'ın inmesi ve çıkmasının kulların inmesi ve çıkmasına asla benzemediğini, bu durumun onun

35 Mehmet Kubat, *el-Malatî ve Selefilik*, s. 228-229.

36 Mehmet Kubat, *el-Malatî ve Selefilik*, s. 232-249.

37 Mehmet Akçan, *Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin et-Tenbih'i*, s. 30-31.

38 Mustafa Öz, Avni İlhan, "Malatî, Ebû'l-Hüseyin" md., *DİA*, c. 27, s. 468.

ilminde ve varlığında fiziksel bir intikal ve ilim eksikliğine sebep olmayacağını ifade etmesi, onun Hâşevîlikle, teşbîh ve tecsîm ile bir alakasının olmadığını göstermektedir.³⁹

3. Genel Olarak et-Tenbîh

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin et-Tenbîh isimli kitabı, onun hayatından bahseden kaynaklarda ismen ziredilen ve bize ulaşan yegâne eseridir. Bu eser, Dımaşk, Dâru'l-Kutubi'z-Zâhiriyye'de, Tevhid bölümü 59 numarada kayıtlı yazma olarak kayıtlı olup Sven Dederling tarafından neşredilmiştir. Nâsir Dederling, esere, altı sayfalık bir mukaddime, yanı sıra tahkikte istifade edilen eserler listesi, hata-sevap cetveli ile baş kısma eserin fihristi ve sonuna şahıs, fırka ve yer isimlerini içeren bir indeks de ilave etmiştir. Muhakkikin ifadesine göre bu kıymetli esere ilk defa muttali olan ve ondan istifade ederek ilim dünyasına tanıtan kişi, Fransız müsteşrik L. Massignon olmuştur.⁴⁰ *Et-Tenbîh*, daha sonra Muhammed Zâhid el-Kevserî (ö. 1952) tarafından Kâhire'de ikinci defa neşredilmiştir. Kevserî, yaklaşık dokuz sayfalık bir mukaddime ve sonuna da konuların yer aldığı içindekiler bölümü ile şahıs indeks, eserde yer alan ayetlerin baş harflerine göre düzenlenmiş indeks, fırka, tâife ve kabileler indeksi olmak üzere üç indeks eklemiştir.⁴¹

Malatî'nin ifadesine göre Et-Tenbîh dört cüzden oluşmaktadır. Ancak ilk iki cüzü ne yazık ki bulunamamış veya kaybolmuş bulunmaktadır. Bu sebeple elimizde bulunan eseri üçüncü ve dördüncü cüzlere ait nüshadır. Malatî üçüncü cüzün ilk on kûsür sayfasında Hudeybiye'de olup bitenleri anlatarak söze başlar ve burada selefin değeri, onların dindeki konumunu, onlara kem söz etmenin çirkin bir davranış olduğunu anlatır ve dördüncü cüzde selefin yolundan ayrılan yetmişiki fırkayı ve onlara yönelik eleştirilerini ele alacağını ifade eder.⁴²

Malatî eserini sekiz bölüm halinde konulara taksim ederek kaleme almıştır. Bunlar şu şekildedir:

1. Selef yolunun şerh ve beyanı. (s. 27-29) Burada Muhammed b. Ukkâşe'den naklettiği uydurma hikaye ve haberler de yer almaktadır. Bu durum, eserin eleştirilen yönlerinden birisidir.

2. Râfızîler ve inançları (s. 29-42). Onsekiz fırka olarak incelediği Rafızîlerin İmâmîyye olarak isimlendirildiklerini belirtmekte ve ardından onsekiz fırkayı tahlile tabi tutmaktadır.

3. Mutezile ve inançları (s. 42-49). Mutezile'nin yirmi kola ayrıl-

39 Ayrıntı için bkz. Mehmet Kubat, *el-Malatî ve Selefîlik*, s. 250-251; krş. Mustafa Öz, Avni İlhan, "Malatî, Ebû'l-Hüseyin" md., *DİA*, c. 27, s. 468.

40 Mevlüt Özler, *Malatî*, s. 129.

41 Orhan Çebitürk, *et-Tenbîh ve'l-Bida'da Malatî'nin İslâm Mezheplerine Bakışı*, s. 15.

42 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 26.

dığını ifade etmekte ve Mutezile'nin tarih sahnesine çıkışı hakkında diğer eserlerden farklı bilgi vermektedir. Buna göre Hz. Hasan'ın Muaviye'ye biat etmesi ve emirliği ona teslim etmesinden sonra bir grup insanların Hz. Hasan ve Muaviye'yi, ardından bütün insanları terk ederek (i'tizâl ederek) evlerine çekildiğini, ibadet ve ilim tahsiliyle meşgul olduklarını ve böylece muhaliflerinden i'tizâl eden bu insanların Mutezile mezhebini oluşturduğunu ifade etmektedir.

4. Murcie ve inançları (s. 49-52). Bu bölümde daha önce Müracie'den bahsettiğini ifade ederek onların kısaca görüşlerine yer vermiş ve fakat kaç kola ayrıldıkları hakkında bilgi vermemiştir.

5. Hâricîler ve inançları (s. 52-58). Hâricîlerin on kola ayrıldıklarını belirtep görüşlerine yer vermiştir.

6. Kur'ân'ın müteşâbihine dâir olan bölüm (s. 58-78). Bu bölümde Kur'ân'da çelişki iddiasının ispatı için getirilen ve fakat Kur'ân'ın hakıyla bilinmediği için söz konusu mevhum düşüncenin batıl ve asılsız olduğunu Mukâtil b. Süleyân'dan yaptığı nakillerle ispatlamaya çalışır.

7. Cemaat ve Din'de nasihat (s. 79-85). Bu bölümde cemaatin önemine ve Din'in nasihattan ibaret olduğuna değinir ve bir çok Hadis ile izahını yapmıştır.

8. Yetmişiki fırkanın görüş ve eleştirileri (s. 85-156). Bu bölümde yetmişiki fırkanın kolları, görüşleri Kur'ân, Sünnet ve selefî görüşleri doğrultusunda eleştirilmesini yer almaktadır. Buna göre İncelediği fırka ve kollarının dağılımı şu şekildedir: Zenâdika beş, Cehmiyye sekiz, Kaderiyye (Mutezile) yedi, Mürchie oniki, Râfıza onbeş, Hâricîler yirmibeş.⁴³

Malatî, eserine temel çıkış noktası ittihaz edindiği "Yetmişüç Fırka" rivayetinde geçen yetmişiki sapkın fırka sayısını tutturmak için oldukça çaba sarfettiği izlenimi veren eserinde, son bölümde bu fırkaları tek tek ele almış, ancak bu arada önceki bölümlerle çelişki içine düşmekten de kurtulamamıştır. Zira üçüncü bölümde yirmi kol olarak andığı Mutezile'yi son bölümde yedi kol; Rafızîleri ikinci bölümde onsekiz kol olarak zikretmiş iken son bölümde onbeş kol; Hâricîleri beşinci bölümde on kol olarak zikretmişken burada yirmibeş kol olarak taksim etmiş olması, yanı sıra Kevserî'nin de eserin mukaddimesinde dile getirdiği üzere Muhammed b. Ukkâşe, Mukâtil b. Süleymân ve Hüseyş b. Esram gibi görüşleri çok sert şekilde eleştiri toplamış olan kişilerin görüş ve düşünceleriyle mevzuları temellendirmeye çalışmış olması, eleştirilmesine sebep olmuştur.⁴⁴ Bununla birlikte Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin eseri *et-Tenbîh*, İslâm Mezhepler Tarihi ve diğer disiplinler açısından

43 Doğan Kaplan, "İslâm Mezhepleri Tarihi İlk Dönem Müellifleri ve Mezhepler Tarihine Ait Eserleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Sayı: 23, s. 207.

44 Doğan Kaplan, *İslâm Mezhepleri Tarihi İlk Dönem Müellifleri*, s. 207-208.

çok kıymetli bilgileri ihtiva etmekte olması ve yine çok erken bir dönemden bizlere bu malumatı ulaştırıyor olması nedeniyle, değeri tartışılmaz bir öneme haizdir.

Bu cümleden olarak Malatî'nin eseri, diğer kaynaklarda görmediğimiz ve onlardan farklı bilgiler aktarmaktadır. Örneğin Mutezile mezhebinin tarih sahnesine çıkış sebebi, Ashâbu'l-Hadîs'in Mutezile'yi Cehmiyye ile irtibatlandırması, Makâlât müelliflerinin aksine Zenâdika'yi bir mezhep olarak görüp beş alt kolu ile yetmişüç fırkaya dahil etmesi, bazı fırkaların isim ve önderlerini farklı adlarla anması, İsmâiliyye fırkasının tanımına dair getirdiği yorumları, Zeydiyye ve Bağdat Mutezilesi hakkındaki yorumları Malatî'nin diğer eserlerden farklı olduğu bazı yanlarıdır.⁴⁵ Kuşkusuz Malatî'nin *et-Tenbîh*'indeki görüşleri sadece kendisinin değil, aynı zamanda içinde bulunduğu dönem ve coğrafyanın da düşünce dünyasını aksettirmesi bakımından fevkalade önemli bir tarihsel vesikadır.

3 4. Fırkalara Dair Görüşleri

Tarihte teşekkül etmiş İtikâdî İslâm mezhepleri ve görüşleri üzerine eser telif eden müellifleri, eserlerinde takip ettikleri tavırları açısından iki gruba ayırmak mümkündür. Buna göre birinci grup müellifler, görüşlerini paylaşmadıkları ve hatta sapkın olarak gördükleri fırkaları eserlerinde daha bilimsel bir üslupla ve tarafsız bir yaklaşımla ele alır ve bu oluşumları tekfir etmeden görüşlerini kayıt altına alırlar. Eşârî (ö. 324/936), Şehristânî (ö. 548/1153) ve Râzî (ö. 606/1210) bu üslûba sahip olan müelliflerden bazılarıdır.

İkinci gruptaki müellifler ise eserinde tahlile tabi tuttuğu fırkalar ve görüşleri karşısında tarafsız kalmayıp görüşleri sert bir üslup ile eleştiren, delillerle çürüten ve hatta kimi zaman söz konusu fırkaları itikâdî açıdan konumlandırıp ve tekfir eden kimselerdir ki Bağdâdî (ö. 429/1037) ve İsfereyînî (ö. 471/1078) bu müelliflerden bazılarıdır. İşte Ebu'l-Hüseyin el-Malatî üslup olarak bu ikinci grupta yer almakta olup tarihsel süreç açısından bakıldığında bu üslubun ilk örneği olduğu da söylenebilir.⁴⁶ Nitekim kendisi her ne kadar Ehl-i Tevhid'in küçük-büyük günah sebebiyle tekfir edilemeyeceğini bir ilke olarak belirlemiş olsa da,⁴⁷ Ehl-i Kible mezheplerinin iman-küfür açısından konumlarını belirtir ve bu cümleden olarak da İmâmiyye⁴⁸, Mutezile⁴⁹ ve Havâric'i⁵⁰ tekfir etmekten çekinmemiştir.⁵¹

45 Mehmet Akçan, *Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin et-Tenbîh'i*, s. 85-93.

46 Mevlüt Özler, *Malatî*, s. 132.

47 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 27.

48 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 30.

49 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 48.

50 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 55.

51 Mevlüt Özler, *Malatî*, s. 133.

Malatî, Hz. Peygamber'den gelen bir rivayete binâen, fırkaları 73 grup olarak değerlendirmektedir. Hz. Peygamberin yolu üzere olan sevâd-ı a'zamı, Selef yolu (Ashâbu'l-Hadîs/Ehl-i Hadîs) olarak tabir etmekte ve bundan da bugün bizim anladığımız manada Ehl-i Sünnet'i kastettiği anlaşılmaktadır. Buna göre, Hz. Peygamber'in haber verdiği yetmişüç fırkanın "fırka-i nâciyesi" olan Ehl-i Sünnet, yani Selef yolu hariç, diğer yetmişiki fırkanın tamamı, sapkın, ehl-i delâlet, ehl-i hevâ ve ehl-i bidattir.

Bunların alt kollarını içinde barındıran ana fırkaların sayısı konusunda Malatî gibi, İslâm Mezhepleri'ne dair eser yazan diğer alimler arasında da farklı sayılar gündeme gelmiştir. Her ne kadar bazı müellifler Hz. Peygamber'in konuya mahsus hadîsini⁵² esas alarak toplamda yetmişüç fırka olduğunu kabul etmişlerse de, ana mezheplerin sayısı ve onlara ait alt kolların adedi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Buna göre Şehristânî'ye (ö. 548/1153) göre ana mezheplerin sayısı; 4; İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre 5; İbnu'l-Cevzî'ye (ö. 597/1200) göre 6; Makdisî'ye (ö. 355/966) göre 7; Badâî (ö. 429/1037), Şâtıbî (ö. 790/1388) ve Seyyid Şerif el-Cürcânî'ye (ö. 816/1413) göre 8; İsfârâînî'ye (ö. 471/1078) göre 9; Eş'arî'ye (ö. 324/936) göre ise 10 şeklindedir.⁵³ Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin tasnifine göre ise, Ehl-i Sünnet dışındaki ana fırkalarının sayısı 6'dır. Bunlar: Zenâdika, Cehmiyye, Kaderiyye, Mürcie, Râfıza, ve Havâric/Harûriyye'dir. Bunların alt kollarıyla toplamı yetmişiki, fırka-i nâciye ile toplamda yetmişüç fırkadır.⁵⁴

5. Sapkın Fırkaların Görüşlerine Karşı Kur'an'dan Yaptığı Yorumlar

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin sapkın fırkalara dair Kur'an'dan yaptığı yorumlara geçmeden önce, şer'î delillere dair yaklaşımından bir miktar bahsetmekte fayda var. Malatî'nin telif ettiği eserlerinden diğerleri günümüze ulaşmadığı için, onun şer'î delillere dâir yaklaşımını sadece *et-Tenbîh* isimli eserinden öğrenme imkanına sahibiz. Malatî, bu konudaki yaklaşımını izhâr eyleyecek bazı ifade-

52 Hadîsin metni ve kritiği için bkz. Muhammed b. İsmâil el-Emîrî's-San'ânî, *Hadîsu İftirâkı Um-meti ilâ Neyyif ve Seb'ine Fırka*, thk. Sa'd b. Abdullâh b. Sa'd es-Sa'dân, Dâru'l-Âsîma, Riyâd 1415; Kadir Gömbeyaz, "73 Fırka Hadîsinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt 14, Sayı: 2, s. 147-160; Ahmet Keleş, "73 Fırka Hadîsi Üzerine Bir İnceleme", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 2005, Cilt 5, Sayı: 3, s. 25-45; Metin Bozan, "Şeyh Cüneyd ez-Zokaydı ve 73 Fırka'ya Dair 'Haşiye'si", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2012, Cilt 4, Sayı: 8, s. 3-16; Mehmet Kubat, "73 Fırka Hadîsi'ni Yeniden Düşünmek", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, Cilt 3, Sayı: 2, s. 9-45; Mehmet Kalaycı, "Ebû Sa'id el-Hâmidî'nin 73'lü İhtilaf Tasnifi ve Kaynakları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD]*, 2013, Cilt 55, Sayı: 2, s. 215-221; Osman Oral, "73 Fırka Hadîsinin Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 2014, Cilt 12, Sayı: 2, s. 295-313; Davut Gazi Benli, "Din Dâirî Bağlamında 73 Fırka Hadîsinin Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun 2010.

53 Orhan Çebitürk, *et-Tenbîh ve'l-Bida'da Malatî'nin İslâm Mezheplerine Bakışı*, s. 18-19.

54 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 85.

leri, eserinde yer yer gündeme getirmiştir.

Malatî akıl-nakil sisteminde tavrını, nakilden yana koyar. Naklin olduğu yerde akla pay vermez, aksine akli, nakle uymakla sorumlu tutar. Bu teslimiyet o denli belirgindir ki, gerekli olmadığı müddetçe naklin teviline akli kesinlikle müdahil kalmaz. Bu bebeple Kur'ân'ın akla göre tevil edilmesini kerih görmüştür.⁵⁵ Bunu "Biz esere uyarız, re'ye ve kıyasa değil"⁵⁶ sözleriyle ifade eder. Onun bu tutumu, kitabı *et-Tenbîh*'te belirgin olarak görülmektedir. Bu yaklaşımını bir başka vesile ile şöyle dile getirmektedir: "Biz Allah'a ibadetimizi rey ve kıyasa göre değil, taklidi esas alarak yaptık. Bu sebeple biz nakle (esere) uyarız, reye ve kıyasa değil"⁵⁷ Bununla birlikte Malatî, şer'î delillerin anlaşılmasında akli bütünüyle men etmiş de değildir. Aksine Malatî sahip olduğu usulünde akli, naklin olduğu yerde bağımsız hareket etmekten men etmiş, delilin olmadığı yerde ise, aklın kullanılmasını caiz görmüştür.

Malatî, şer'î delil skalasında Kur'ân'a büyük bir önem vermiştir. Bu sebeple kitabı boyunca her mevzuda -şayet o konuda bir ayet mevcut ise- önce ayetleri yazar, ardından diğer delilleri sıralar. Malatî'nin, Ebû Umâme'den rivayetle Hz. Peygamber'in: "Kişi Allah'a kurbîyet elde etmek istiyorsa, bunun en güzel yolu ondan gelen Kur'ân'dır." şeklindeki sözünü aktarması, onun Kur'ân'a tanıdığı önceliği ifade etmesi açısından önemlidir.⁵⁸ Malatî'ye göre Kur'ân'ı keyfine göre tevil etmek, zahir anlamı dışında aklla tevil etmek, Kur'ân'dan ilgili ayeti inkar etmekle eş değerdir, Kur'ân'dan bir ayeti inkar etmek ise, onun tamamını inkar etmek anlamına gelir.⁵⁹

Malatî'nin usulünde Kur'ân'a tenâkuz isnat edecek anlamalara yer yoktur. Zira Kur'ân'da tenâkuz bulunmamaktadır. Tenâkuz vehmi, kişinin ayetlerin tefsirini bilmemesinden kaynaklanmaktadır.⁶⁰ Malatî, Kur'ân'ın anlaşılmasında ilk esaslardan birisi olan "Kur'ân'da çelişki yoktur" ilkesi gereği, Zenâdika'nın Kur'ân'da çelişki olduğu vehmine kapıldığı ayetleri, tek tek tahlil etmiş ve her hangi bir çelişkinin olmadığını ispata çalışmıştır.⁶¹

Malatî, selef yöntemi olarak Kur'ân'ın zâhir manasına sadık kalmayı bir usul olarak benimsemiş olsa da, o ayetlerin tefsirinde nakil yanında akli da kullanmış, hatta kimi zaman zahir manayı terkedip aklın ilkeleri doğrultusunda yorumladığı da olmuştur. Örneğin "Onlar Allah'ı unutmuş, Allah da onları unutmuştur."⁶² ayetiyle ilgili

55 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 49.

56 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 123.

57 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 123.

58 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 112.

59 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 25.

60 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 58.

61 Bkz. Malatî, *et-Tenbîh*, s. 58-70.

62 Tevbe, 9/67.

olarak "Allah herhangi bir şeyi asla unutmaz, bilgisinde mevcut olan bir şeyi asla zâyî etmez" diyerek ayetteki *nisyân/unutmak* kelimesini "onları olduğu hal üzere bırakır" şeklinde tevîl etmiştir.⁶³

Malatî, Kur'ân gibi sünnete de hayli önem verir ve şer'i deliller arasında görür.⁶⁴ Kur'ân ve Sünnet'in, Din'in iki temel kaynağı olduğunu açıkça ifade eder.⁶⁵ Bir başka sözünde Allah Teâlâ sana nur-u mübini indirmiş ve şerefli bir nebi göndermiştir. O nebinin sünnetine tabi ol. Bu ikisi dışındakiler dalalettir, der.⁶⁶

Bu yüzden mevzuların arzında Kur'ân'ın hemen akabinde hadisleri sıralar. Malatî, Kur'ân'ın şer'i deliller arasındaki yerini takdir etmekle birlikte, Yahyâ b. Kesîr'den naklettiği "Sünnet Kur'ân'a kâdîdir, ancak Kur'ân sünnete kâdî değildir" sözünü aktarır ve üzerinde herhangi bir yorum ve açıklamaya gitmez. Ancak bu ifadeyi her ne kadar yorumsuz olarak aktarıyor olsa da, Kur'ân, sünnet ve sahabe yoluna uyulması için yapmış olduğu nasihatlar arasında zikrediyor olması, onun bu ifadeyi onayladığı anlamına gelir. Oysa seleften Ahmd b. Hanbel'e bu ifade hakkındaki düşüncesi sorulduğunda, kendisi "Ben böyle bir şey söylemeye cesaret edemem. Ancak sünnet, Kur'ân'ı tefsîr ve beyân eder."⁶⁷ demiştir. Malatî'nin sünnet konusundaki bu tutumu, tıpkı Kur'ân'da olduğu gibi tek bir hadisin inkarının şeriatın sahibini inkar anlamına geleceğini ve böyle yapan birisine hiçbir amelinin fayda vermeyeceğini, yerinin ise ateş olacağını ifade etmiştir.⁶⁸

İcmânın da şer'i bir delil olduğunu, dinin asıllarından bir asıl olduğunu söyleyen Malatî, Hz. Peygamber'in "Ümmetim dalâlet üzerinde ittifak etmez." sözünü icmâya delil göstermiştir.⁶⁹ Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e nazil olduğu ve onda her hangi bir değişiklik ve neshin vuku bulmadığının ümmetin icmâ ile gerçekleştiğini söyleyen Malatî, icmâya muhalefet edenin sapmış olacağını söyler.⁷⁰

Kıyasın da şer'i delillerden birisi olduğunu kabul eden Malatî, kıyas hususunda çok ihtiyatlı olarak yaklaşır ve Tabî'inden yaptığı nakille şu değerlendirmede bulunur: "İlk kıyas yapan İblis'in kendisidir. Zira İblis, kıyas yaparak Allah'ın kendisine Adem'e secde etmesi emrini reddetmiş ve "Ben ondan daha üstünüm. Zira beni

63 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 67.

64 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 49.

65 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 49.

66 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 48-49.

67 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el- Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân ve'l-Mubeyyini limâ Tadammanahû mine's-Sunneti ve Âyi'l-Furkân*, thk. Abdullâh b. Adil muhsin Türkî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 2006, c. 1, s. 67-68; Muhammed Cemaluddin el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî (Mehâsinu't-Te'vil)*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, yy. 1957, c. 1, s. 191.

68 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 25.

69 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 39.

70 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 39.

ateşten, onu balçıktan yarattın."⁷¹ diyerek ateşin toprağa olan üstünlüğüne kıyasla zayıf olanın üstün olana boyun eğmesi gerektiğini iddia etmiştir." Tabi'in'den aktardığı bu söylemden hareketle Malatî, İblis'in, kıyası yanlış yerde kullandığını ifade etmiş, bid'at ehlinin de kıyas konusunda İblisin yolundan gittiğini dile getirmiştir. Ancak Malatî, bu değerlendirmesinde kıyasın kendisine değil, kullanım şekline eleştiride bulunmaktadır. Zira Malatî, kıyasın bir şer'î delil olarak varlığını kabul etmekte, ancak kıyasın sahih bir şekilde kullanılmamasını eleştirmektedir. Nitekim İblis'in ilk kıyası yapan olduğunu söylerken, kendisinin Hz. Adem'e secde etmesini âmir hüküm orta yerde dururken kıyas yaparak bir hüküm elde etmeye çalışmasını eleştirmekte ve yine bid'at ehlini İblis'in yoluna uymakla itham ederken⁷² "Onlar nazil olmuş olan nassı terkedip, kendi görüşleriyle ayetleri yorumluyor, nassları bırakıp fâsid kıyası tercih ediyorlar." diyerek eleştirmiştir. Dolayısıyla bu tarz sapkınlığı küfür olarak tanımlar.⁷³

a. Râfıza

Malatî Râfızîleri onsekiz grup olarak tasnif eder ve onları "İmâmîyye" ismiyle anar. Genel olarak hepsinin "bedâ" fikrine sahip olduklarını ve kitabında onların bu görüşlerinin açıklamasını ve zikrini câiz görmediğini ifade edip bu görüşlerinden dolayı küfür içinde olan cahil bir topluluk olduklarını söyler. Râfızîlerin Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin ölümsüz olduklarına dair inançları ile Ali (r.a)'ın ilahlığına dair itikatlarının, Hıristiyanların söylemlerine benzediğini, ayrıca Râfızîlerin Hz. Ali'nin dünyaya yeniden döneceğine inandıklarını belirtir. Malatî, Hz. Ali'nin ölümsüzlüğünü ve daha sonra tekrar döneceği fikrini Kur'ân'a aykırı bulur ve bunu şu ayet-i kerîme ile reddeder: "*Onlardan birisi ölünce, 'Rabbim! Beni tekrar hayata döndür de heder ettiğim ömrümü seni razı edecek işler yaparak telâfi edeyim.' diye yalvaracak. Oysa dünyaya geri dönmek ne mümkün! Bu sırf onun söylediği boş bir lakırdıdan ibarettir. Artık onların ardında/önünde dünyaya geri dönüşlerine bir engel [berzah] vardır. [Onlar dünyaya asla dönemeyecekler, bilakis] kıyamet günü diriltileceklerdir.*"⁷⁴ Malatî, bu ayete dayanarak kabir ehli insanların dünyaya geri dönemeyeceklerini, yeniden diriliş gününe kadar bunun mümkün olamayacağını, bunun Allah'ın Kur'ân'daki kesin bir hükmü olduğunu ve bu hükme muhalefet edenin küfre düşmüş olduğunu ifade eder.⁷⁵

Yine Malatî, Râfızîlerin tenâsuh fikrine inanıyor olmalarını ve

71. Sâd, 76/38.

72. Malatî, *et-Tenbîh*, s. 24.

73. Malatî, *et-Tenbîh*, s. 78.

74. Muminûn, 23/99-100.

75. Malatî, *et-Tenbîh*, s. 30-31.

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyin
El-Malatî
ve Sapkın
Fırkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'ân
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

bu inançlarının bir sonucu olarak ölenlerin dünya hayatlarında ki yaşamlarına göre yaşlı ve hasta bir bedende azab çekerek veya yakışıklı genç bir insan bedeninde nimetler içinde mütelevviz olarak dünyaya tekrar döneceklerine dair düşüncelerini eleştirir ve onların bu düşüncelerine delil olarak getirdikleri *"Biz onları ilkin yaratmada zorluk mu çektik ki ölümden sonra diriltmekte sıkıntı çekelim?"*⁷⁶ ayetinin sapkın görüşlerine delil olamayacağını, aksine ayette kastedilenin Kureyş halkı ve müşriklerin ilk yaratılışı anladıklarını ama ahirette ikinci diriliş hakkında şüphe içerisinde olduklarını ve böylece Allah'ın ölüleri yeniden diriltebileceğine kuşkuyla baktıklarını, bu sebeple bu ayeti nazil buyurarak "Hiçbir şey değilken yoktan yarattığım ve kendilerinin de görüp iman ettiği insan tekini, yeniden yaratacak olmam mı onları şaşırttı? Oysa sizin vehminize daha yakın olan, var olanı yeniden diriltmek değil, yok iken ve yokluktan ilk kez yaratmaktır." anlamına geldiği şeklinde yorumlar.⁷⁷

Malatî Râfızîlerden Hişâmiyye grubunun fikirlerini de Kur'ân'dan getirdiği delillerle çürütmüştür. Hişâm b. Hakem'e tabi olan bu fırka, Hz. Ali'nin Peygamberimiz tarafından imam tayin edildiği, Rasul'ün vasîsi olduğu, Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve ümmetin en faziletlisi olduğu, unutmaz, gaflet, cehalet veya acziyet gibi sıfatların kendisinde asla bulunmadığı, masum olup imametinin Allah Teâlâ tarafından tıpkı Kible'nin farziyyeti ve diğer farzlarda olduğu gibi subutunun katî olduğunu iddia etmişlerdir. Ebu Bekir'e beyat etmekle bütün bir sahabenin mürted olup dinden çıktığını, sadece Hz. Ali, Selman, Ammâr, Ebû Zerr ve Mikdât b. Esved'in bundan müstesna olup güvenilir insanlar olduğunu ifade etmişlerdir. Kur'ân'ın tahrif edildiğini, gerçek Kur'ân'ın yok olduğunu, bu sebeple Hz. Osman zamanında yeniden bir Kur'ân yazıldığını, dolayısıyla sahabenin İslâm'a ihânet ettiklerini ifade etmişlerdir. Gerçek Kur'ân ortada olmadığı için hiçbir kimsenin haram ve helali ispat kabiliyetine sahip olmadığını, bu sebeple haramları da helallerin arasına katarak Allah'ın kulları üzerine hüccet göstereceği bir din ve şeriatın kalmadığını söylemişlerdir.⁷⁸

Malatî, onların bu sapkın görüşlerini aktardıktan sonra fırka mensuplarına *"Bugün size dininizi tamamladım."*⁷⁹ ayetinin ne anlama geldiğini, dinin tamamlanmasının Hz. Peygamber'in hayatı içerisinde mi yoksa sonra mı gerçekleştiğini sorarak sapkın görüşlerinin Allah Teâlâ'nın sözleriyle bağdaşmadığını ortaya koyar. Ardından sahabenin imanı konusundaki şüphelerine değinerek *"Gerek iman ve itaatte en önde olan Muhacir ve Ensar'dan gerekse ihlas*

⁷⁶ Kâf, 15/50.

⁷⁷ Malatî, *et-Tenbîh*, s. 34.

⁷⁸ Malatî, *et-Tenbîh*, s. 36.

⁷⁹ Mâide, 3/5.

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyin
El-Malatî
ve Sapkın
Fırkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'an
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

ve samimiyetle onların izinden giden diğer müminlerden Allah razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara içinde derele-
rin çağıldadığı cennetler hazırlamıştır. Onlar bu cennetlerde temelli
kalacaklardır. İşte büyük bahtiyarlık budur!"⁸⁰ ve yine "Allah sizden
iman edip imanlarına yarasır güzellikte işer yapanları yeryüzünde
hakim kılacağına vaad etmiştir."⁸¹ ayetlerini delil getirir ve "Na-
sıl olur da sizler onları Kur'an'ı tahrif edip değiştirmek ve küfürle
suçlarsınız?! Allah Teâlâ'nın onları övgüyle andığını ve onları iman-
larında önde gidenler olarak vasıflandırdığını bilmiyor musunuz?"
diyerek eleştirir.

Malatî, bu açıklamanın ardından Hişâmiyye grubunun Hz. Pey-
gamber'in vefatından sonra sahabenin irtidat ettiğine dâir iddiala-
rını da yine Kur'an'dan yola çıkarak reddeder ve şu ayeti delil geti-
rir: "O Allah ki elçisini doğru yolu göstermek, hak dini bütün dinlere
üstün kılmak için göndermiştir. Müşriklerin hoşşuna gitse de gitmese
de bu kesinlikle böyle olacaktır."⁸² Malatî bu ayete göre Hz. Peygam-
berin vefatından sonra da İslâm Dini bütün dinler üzerinde azîz
olacaksa, buna vesile olan sahabe nasıl irtidat etmiş olabilir, der
ve ardından şayet onlar Kur'an'ın bu ifadesinin Hz. Osman döne-
minde uydurulan bir ifade olduğunu iddia eder ve gerçek Kur'an'ın
bizlere ulaşmadığını iddia ederlerse, o takdirde kendileri Kiblenin
farziyeti gibi nassla sâbit olduğunu iddia ettikleri imamet görüşü-
nü hangi Kur'an ifadesiyle tespit etmişler, diye sorgular. Daha sonra
da onlar açısından "Şüphesiz Zikr'i biz indirdik ve elbette ki onu biz
koruyacağız."⁸³ ayetinde Allah Teâlâ'nın doğru söyleyip söylemedi-
ğine cevap vermelerini ister. Nihayet Allah Teâlâ'nın her sözünde
mutlak doğruyu söylediği inancından hareketle Kur'an'da haram
ve helallerden müteşekkil bir Din, bir Şeriat'ının mevcut olduğunu
ve bu muhteva ile Kur'an'ın İslâm'ın, Hz. Allah'ın kulları üzerindeki
hücceti olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴

b. Mutezile

Malatî, Mutezile'yi Bağdat ve Basra Mutezilesi olarak iki kısma
ayırır ve yetmişüç fırkaya dahil etmeyip Zeydiyye'nin dördüncü fır-
kası olarak kabul eder. Malatî'ye göre İtizâl fikri ilk olarak Basra'da
Vâsıl b. Atâ tarafından ortaya atılmış ve oradan yayılıp daha sonra
Bağdat'ta Bîşr b. el-Mu'temir tarafından yayılması sağlanmıştır.⁸⁵
Malatî, kitabında Mutezile'nin zikretmekten kaçındığı fikirleri ol-

⁸⁰ Tevbe, 9/100.

⁸¹ Nûr, 55/24.

⁸² Tevbe, 9/33.

⁸³ Hicr, 15/9.

⁸⁴ Malatî, *et-Tenbîh*, s. 36-38. Malatî, kitabının ilerleyen sayfalarında Rafizilerin görüşlerini ye-
niden ele alır ve uzun bir tahlile tabi tutar. Ayrıntı için bkz. *et-Tenbîh*, 133-141.

⁸⁵ Mehmet Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 80.

duğunu ve İslâm'ın ana caddesinden küfrün ara sokaklarına daldıklarını, kelâmî mevzularda dalmadıkları konu bırakmadıklarını, oysa Kur'ân'ı kişisel görüşlere göre tevil etmenin yanlış olduğunu, nihayetinde Kur'ân'ın muhkem ayetleri gibi müteşâbih ayetlerinin de olduğunu ifade edip Kur'ân'ın muhkem ve müteşâbih ayetlerden oluştuğunu ifade eden Âl-i İmrân Suresi'nin 7, 8 ve 9. ayetlerini gündeme getirerek Kur'ân'da bulunan müteşâbih ayetler ve mevzularının aklın kişisel tevilleriyle yorumlanmasını eleştirmektedir.

Malatî her ne kadar Mutezile'nin görüşlerinden dolayı küfre düşüğünü söylese de, onların görüşlerine yönelik söz konusu ayetten başka bir ayeti gündeme getirip eleştiriye tabi tutmuş değildir. Malatî'nin her ne kadar haklarını teslim etme âli cenablığında bulunsa da, Mutezile'yi eleştirmekten de geri kalmamasının sebebinin, onun şer'î delillere olan yaklaşımından kaynaklandığı ortadadır. Zira kendisi Kur'ân ve Sünnet'in, zahir olan manasıyla yetinip literal/lafzî olarak anlaşılması gerektiği, akıl ve reye değil, esere (habere, nakle) dayanılmasını gerekli gören bir usule dayanmaktadır. Oysa Mutezile, nassların anlaşılması ve tefsirinde akli olabildiğinde faal olarak kullanmış, bu tavrını sadece muhkem ayetlerde değil, müteşâbih ayetlerde de aynen devam ettirmiştir. Malatî, cedel ve delil getirmedeki maharetlerini takdir etmekle birlikte, Mutezile'nin Kur'ân'ın müteşâbih ayetleri, haberî sıfatları da akıl ile tevil etmesi kendisini rahatsız etmekte ve takip ettiği usulü ile ortaya çıkan sonuçlarla rey üzere hareket eden Mutezile'nin yorumları çeliştiği için, onları selefe, yani Cemaat'e (Sevâd-ı Azam'a) aykırı hareket etmelerinden dolayı sapkın olmakla suçlamıştır. Aslında Malatî'nin Mutezile'ye olan tepkisinin sebebi, nassların lafzî anlamlarına kayıtsız ve tevilsiz teslim olmak şeklindeki usulünden kaynaklandığı, "kelâmî mevzularda dalmadıkları konu bırakmadıkları" ifadesinden de anlaşılmaktadır.

c. Mürcie

Malatî, Mürcie mezhebinin nasıl ortaya çıktığı ve kurucuları hakkında bilgi vermez. Onların oniki fırka olduklarını belirtip inançlarının Kur'ân'a aykırı olduğunu belirtir. Zira Mürcie'nin iddiasına göre kim "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir" der ve ardından Allah'ın haram kıldığını haram, helal kıldığını da helal kabul ederse, artık o kimse zina etse, hırsızlık yapsa, içki içse, adam öldürse, iffetli kadınlara iftira atsa, namazı, zekatı ve orucu terk etse de, öldüğü zaman o kişi cennete gider. Tevbe etmese dahi onun imanına bunlar zarar vermez. Meleklerin, nebilerin, imamların, alim ve cahillerin imanları arasında bir fark yoktur derler ve görüşlerine "Şüphesiz Allah kendisine eş ve ortak koşulmasını affetmez. Fakat dilediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlar."⁸⁶ ayetini delil getirirler. Malatî bu düşünceye karşı çıkar

21. OTURUM

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyin
El-Malatî
ve Sapkın
Fırkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'an
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

ve Mürcie'ye "İman nedir?" diye sorar. Kelâmî bir usulle onlarla tartışır ve imanın ikrâr ve amel olduğunu izah eder. Ardından Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da emir ve yasaklarının olup olmadığını sorar ve sonra da Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edenin, etmeyenler gibi olamayacağını şu ayetleri delil getirerek ispata çalışır: "*Günaha batmış o müşriler, gerek hayatlarında gerek ölümlelerinden sonra, kendilerini iman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapan kimselerle bir tutacağımızı düşünüyorlar, öyle mi?! Öyleyse çok ama çok yanlış düşünüyorlar.*"⁸⁷; "*Ne o, yoksa [müminlere baskı, zulüm ve şirk gibi] günahlar işleyen o müşrikler/kâfirler bizim azabımızdan kaçıp kurtulacaklarını mı sanıyorlar?! Yazık, çok yanlış düşünüyorlar!*"⁸⁸

Bu ayetlerin ardından Malatî, Kelâmî mevzulardaki kıvrak zekasını gösteren ilginç bir sorgulamada bulunur. İsyan ve taatin arasında bir fark olmadığını düşünen Mürcie'ye "*Her kim bir iyilik yaparsa, o kişiye bu iyiliğin on kat fazlası mükafat verilir. Kim de bir kötülük yapar, günah işlere, o kişiye sadece yaptığı kötülüğe/işlediği günaha denk bir ceza verilir ve hiç kimseye haksızlık edilmez.*"⁸⁹ ayetini okur ve şu soruyu yöneltir: Bu ayete göre sizce bir dirhem tasadduk eden kişi on katı sevabı ve bir dirhem çalan kişinin de bir dirhem karşılığı günahı olur mu? Malatî, şayet bu soruya "Evet" cevabını verirlerse, o zaman onlara şu soruyu sormak gerek: Bir kimse on dirhem para çalsa ve bu on dirhemden sadece bir dirhemini tasadduk etse, o takdirde tasadduk ettiği bu bir dirhem karşılığında on katı sevap ve geriye kalan dokuz dirhemi hak etmiş olur mu? Şayet bu soruya "Hayır, çalınan dirhemden yapılan tasadduktan bir sevap elde edemez; zira hırsızlık onun sevabını yok eder." derse, o zaman isyan ile taatin bir olmadığını kendi ağızlarıyla itiraf etmiş olurlar. Şayet "Evet" diyecek olurlarsa, o zaman insanların malından on çalıp birisi ile tasaddukta bulunarak hem on kat sevap kazanmış ve hem de kalan ile dokuz dirhem sahibi olarak kar elde edilmiş olunacağı iddia edilmiş olunur ki, böylesi bir karın dünyada benzeri yoktur. Oysa dinimiz hırsızlığı cezalandırılması gereken bir günah olarak görmüştür.⁹⁰

Şu ayetleri de Mürcie'nin sapkın görüşlerini⁹¹ çürütmek için delil olarak getirir: "*Oysa onlar ancak dini sadece Allah'a has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekat vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din işte budur.*"⁹²; "*Muhakkak ki müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşû içinde-*

87 Câsiye, 21/45.

88 Ankebût, 29/4.

89 En'âm, 6/160.

90 Maletî, *et-Tenbîh*, s. 52.

91 Malatî, kitabının ilerleyen sayfalarında tekrar Mürcie fırkasının görüşlerini ele alır ve çok geniş bir tahlile tabi tutar. Ayrıntı için bkz. Malatî, *et-Tenbîh*, s. 125-133.

92 Beyyine, 98/5.

dirler. Boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler, zekatı verir, iffetlerini korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu hariç. Budan dolayı da kınanmazlar. Şu halde kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir. Yine onlar ki emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler, namazlarını aksatmazlar.”⁹³

d. Havâric

Malatî'nin sapkın gördüğü fırkalardan birisi de yirmibeş fırka halinde tasnif etmiş olduğu Hâricîlerdir. Harûriyye, Mârîka ve Şurât gibi farklı isimlerle de andığı Hâricîleri, “Hüküm ancak Allah'ındır” diyerek bu hükme aykırı hareket ettiğini düşündükleri bütün Müslümanları tekfir etmeleri, kanlarını ve mallarını helal görmeleri, Kur'ân'ın haram kıldıklarını helal saymaları sebebiyle küfre düştükleri konusunda ümmetin icmâi olduğunu söylemektedir. Malatî, Hâricîleri yirmibeş fırka halinde tasnif etmiş ancak bunlardan yirmiiki tanesinin ismini ve görüşlerini aktarmış, diğer üç tanesinin isim ve görüşlerinden bahsetmemiştir. Malatî'nin verdiği bilgiye göre bütün bu fırkalar; günah işleyen veya kendi mezheplerine muhalif olanların kafir oldukları, küçük veya büyük günahlar arasında bir farkın olmadığı, Ebu Bekir ve Ömer'in hilafetlerinin meşru, ancak Osman ve Ali'nin (Allah hepsinden razı olsun) hilafetlerinin meşru olmadığı konusunda ortak görüşe sahip olduklarını ifade eder.⁹⁴

Malatî, Hâricîlerin görüşlerini Kur'ân çerçevesinde eleştirmeye, bir fırka olarak tarih sahnesine çıkışlarında yanlış tevili ettikleri “Hüküm ancak Allah'ındır.” ayetinin onlar açısından ifade ettiği manayı sorgulayarak başlar. “Şayet” der Malatî, “Hâricîlerden birisini gördüğünüzde ona sorun: ‘Hüküm ancak Allah'ındır.’ ayetinin anlamı nedir? Onlar diyeceklerdir ki “Allah'tan başka onun dininde hakem olacak bir kimse yoktur.” Zaten kendileri de kendi aralarında bir hakem tayininde bulunmadıklarını söyleyen Malatî, onların bu şekilde görüş beyan etmelerini Kur'ân'a aykırı bulur ve insanlardan kimi durumlar için hakem tayin edilmesini emreden şu ayetleri okur: “Ey Müminler! Hac veya umre için ihrama girmiş bir vaziyette iken av hayvanlarını öldürmeyin. İçinizden her kim yasak olduğunu bilerek av hayvanlarını öldürürse, bu davranışının kefareti, öldürdüğüne eşdeğer bir evcil hayvanı – ki bu hayvanın eşdeğerliğini içinizden adalet ve hakkaniyet sahibi iki kişi belirlemelidir- kurban edilmek üzere Kabe'ye [Harem bölgesine] ulaştırması yahut bu kurbanın bedeline dek bir harcamayla fakirleri doyurması vayahut buna denk düşen bir süre boyunca oruç tutmasıdır ki böylece işlediği günahın cezasını çekmiş olsun.”⁹⁵; “Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir

93 Mu'minûn, 23/1-9.

94 Mehmet Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 83-84, 91.

95 Mâide, 95/5.

21. OTURUM

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyin
El-Malatî
ve Sapkın
Fırkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'ân
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

*sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır.*⁹⁶; *"Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."*⁹⁷; *"Ayrılığa düştüğünüz herhangî bir şeyde hüküm vermek, Allah'a mahsustur."*⁹⁸; *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulû'l-emre de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûl'e götürün; bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."*⁹⁹; *"Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; halbuki onu, Rasûl'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi."*¹⁰⁰

Malatî, bu ayetlerdeki ulema ve umerâdan hakem tayin etme isteminin sebebini, Kur'ân'da hakkında herhangi bir hüküm bulunmayan konuların mevcut bulunuyor olması ile gerekçelendirmektedir.¹⁰¹ Bu durumda taraflar arasında veya konu hakkında bir hakem tayin etmek, Allah Teâlâ'nın izin verdiği meşru bir uygulamadır.

Malatî bu açıklamanın ardından Hâricîlere Allah'a, Rasûlü'ne ve getirdiği dine iman etmiş ve fakat büyük günah işlemiş olan kişiyi neden tekfir ettiklerini sorar ve onların da *"Kim [Allah'ın gönderdiği Din'in hükümlerine] imanı inkar ederse, onun ameli boşa gitmiştir."*¹⁰²; *"Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör."*¹⁰³; *"Sizi yaratan odur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir. Allah yaptıklarınızı görendir."*¹⁰⁴ ayetleriyle delil getirip sonra da *"Bu ayetlerde görüleceği üzere Allah küfür ile iman arasında üçüncü bir konum göstermemiştir. Dolayısıyla amelîn, imanın esası olduğu, ameli terkedenin imanı olmayacağını, imanı olmayanın ise müşrik ve kafir olacağı"* şeklinde kendilerini savunacaklarını, ancak görüşlerinde hata ettiklerini ifade eder ve Allah Teâlâ'nın iman ile küfür arasında bir konum belirlediğini, bunun da *"fasıklık"* olduğunu ifade edip görüşüne şu ayeti delil getirir: *"Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. İşte bunlar fasıklardır."*¹⁰⁵ Malatî

96 Nisâ, 128/4.

97 Nisâ, 35/4.

98 Şûrâ, 10/42.

99 Nisâ, 59/4.

100 Nisâ, 83/4.

101 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 53.

102 Mâide, 5/5.

103 İnsân, 76/3.

104 Tegâbun, 64/2.

105 Nûr, 4/24.

bu ayetin tahlilinde "Görüldüğü üzere burada Mürcie'nin zannettiği gibi 'Onlar bu fasıklıklarıyla birlikte mümin kimselerdir' demedi veya Hâricîlerin zannettiği gibi 'Onlar bu fasıklıklarıyla birlikte kafir kimselerdir' de demedi. Aksine onlara sadece 'Fasıklar' dedi. Dolayısıyla onlar ne mümin, ne de kafirdirler. Büyük günah işleyen kimsenin *fâsık* olacağı hususunda ümmetin icmâi vardır." şeklinde yorumda bulunur.¹⁰⁶ Ancak Malatî bu yorumuyla, selefi düşünceden ayrılarak daha önce furû-u küfre düştüğünü söylediği Mutezile'nin görüşüne kaymış olmaktadır.

Malatî, Hâricîlerin büyük günah ile küçük günah arasında bir fark görmemelerini de eleştirir ve bu görüşün Kur'an'a aykırı olduğunu "*Eğer yasakladığımız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.*"¹⁰⁷ ayetini delil getirerek şayet büyük günah ile küçük günah arasında bir fark olmasa idi, Allah Teâlâ'nın bu ayette büyük günahları, özellikle sakınılması gereken bir konumda anmayacağını ima etmiştir.¹⁰⁸

Malatî, kimi rivayetlerde "Okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkan topluluk" anlamında "Mârîka" ismini verdiği ve "cehennem köpekleri" diye vasıflandırdığı Hâricîler'i, sahip oldukları görüşleri nedeniyle açıkça tekfir etmiştir.¹⁰⁹

e. Cehmiyye

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin verdiği bilgiye göre Cehmiyye fırkası ismini Cehm b. Safvân'dan almıştır. Cehm b. Safvân, dinde şüpheye düşüp kırk gün namazı terk etmiş ve "Tanımadığım bir varlığa namaz kılmam." demiştir. Sekiz fırkadan oluşan Cehmiyye'nin herbir grubu farklı sapkın görüşler ileri sürmüştür: Allah'a hiçbir sıfat zıfata edildmesini caiz görmezler. Bu yüzden Allah için bilgi, nur, duyma, görme, kelam gibi sıfatları atfetmezler. Mâide Suresi'nde geçen "*Sen benim nefsimde olanı bilirsin ama ben senin nefsinde olanı bilemem*"¹¹⁰ diyen İsâ (a.s.)'ın, Allah Teâlâ'ya "nefs" zıfata etmiş olması nedeniyle küfre düştüğünü söylemişlerdir. Onlara göre Allah ve kullar farklı kategoriler olmayıp aynı varlıklardır. Bu görüşleri nedeniyle Allah'ın görülmesi anlamına gelen rü'yetullah düşüncesini reddetmişlerdir. Zira Allah insandan ayrı bir varlık olmadığı, Allah'tan ayrı, uzak bir konumdan ona bakmasının söz konusu olmayacağı, bu sebeple de Musa (a.s.)'ın Allah'ı görmek istemiş olmasından dolayı onun da küfre düştüğünü iddia etmişlerdir.¹¹¹ Allah'ın semâda, arşının üstünde olduğunu inkar etmiş ve cennet cehenne-

106 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 54.

107 Nisâ, 31/4.

108 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 54.

109 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 55.

110 Mâide, 116/5.

111 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 90.

min henüz yaratılmadığını söylemişlerdir. Yine Mizân'ı, Sırât Köprüsü'nü, amelleri yazan Kirâmen Kâtibîn'i, Şefaât'i, Kabir Azâbı'nı, Münker ve Nekîr'in sorgusunu, İsrâ olayını, sâdik rüyaları, Ölüm Meleğinin ruhları kabzetmesini inkar etmişlerdir.¹¹²

Malatî, Allah Teâlâ'nın her hangi bir ulûhiyet sıfatına sahip olmadığı gibi insandan da ayrı bir varlık olmadığını savunan Cehmiyye'nin muattıla grubuna, görüşlerini çürütmek için şu ayetleri delil getirir: *"De ki: Hangi şey şehâdetçe en büyüktür? De ki: (Hak peygamber olduğuma dair) benimle sizin aranızda Allah şahittir."*¹¹³; *"Onlar 'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler. Peki, onlar kendilerini yaratan Allah'ın, kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Doğrusu onlar bizim ayetlerimizi inkâr ediyorlar."*¹¹⁴ Malatî bu ayetlerden birincisinde iki kişi arasında şahitlik etmesi bakımından Allah'ın üçüncü bir varlık olarak zikredilmesi ile, ikinci ayette yarattığı insanlardan daha güçlü olma sıfatıyla farklılık arz ettiğini ortaya koyarak Allah'ın hem bir takım uluhiyet sıfatlarıyla muttasıf olduğunu, hem de yaratılanlardan ayrı ve farklı olduğunu ispatlamak istemiştir.¹¹⁵ Malatî ayrıca bu ayetlerin tefsiri babından Ebû Hüreyre'nin naklettiği "Süphesiz insanlar size her hususta sorular soracaktır. Hatta Allah bütün mahlukatı yarattı, peki, Allah'ı kim yarattı, diye soracaklardır. Onlara deyiniz ki Allah her şeyi yaratandır. Her şeyden önce var olan ve yine her şeyden sonra bakî olacak olan odur." rivayetini delil olarak sunar.¹¹⁶

Malatî, sahip olduğu selefi usul gereği Kur'an'da geçen arş ile ilgili ayetleri zahiri manasına yorar ve Allah'ın arşının olmasını reddeden Cehm b. Safvân'ı eleştirir. Bu konuda Haşeviye'den olan Ebû Âsim Hüsey b. Eşram'ın Cehm'e karşı delil olarak getirdiği ayetleri aynen tekrarlar. Bu ayetlerde Hz. Allah şöyle buyuruyor: *"O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra semaya yöneldi, onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi."*¹¹⁷; *"Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır."*¹¹⁸; *"Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde (devirde) yaratan, sonra arşa istiva eden Allah'tır."*¹¹⁹; *"Rahmân Arş'a istivâ etmiştir."*¹²⁰ Bu ve benzeri ayetlerde¹²¹ ifade edilen "Allah Teâlâ'nın Arş'a istivâ etmesi"ni Malatî zahiri anlamında anla-

112 Mehmet Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 91-94

113 En'âm, 6/19.

114 Fussilet, 41/15.

115 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 89.

116 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 89.

117 Bakara, 2/29.

118 Ra'd, 13/2.

119 Secde, 32/4.

120 Tâhâ, 5/20.

121 Malatî'nin verdiği diğer ayetler şunlardır: A'râf, 7/54; Hûd, 11/7; Hâkka, 69/17; Zümer, 39/75; Furkân, 25/59.

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyn
El-Malatî
ve Sapkın
Fırkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'ân
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

makta ve bu anlamı reddeden Cehm b. Safvân'ı "Kim ki Allah'ın kitabından bir ayet inkar ederse, o bütün Kur'ân'ı inkar etmiş gibidir. Kim ki Arş'ı inkar ederse, o da Kur'ân'ın tümünü inkar etmiş gibidir. O halde kim Arş'ı inkar ederse o küfre düşmüş olur." sözleriyle tekfir eden Ebû Âsım'ın sözlerini onaylamaktadır. Ardından Cehm b. Safvân'ın Allah'ın kürsüsü olduğunu inkar etmesine geçerek "Onun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır." ¹²² ayetiyle eleştirir ve bu ayetin yorumuna dair Mücahid'in "Gökler ve yerler, kendilerini kuşatan Kürsü'nün yanında sadece çölde bir yüzüğün kapladığı yer kadar dırlar." sözüyle Kürsü'nün büyüklüğünü izaha çalışır. ¹²³

Malatî, ayetlerin bu zahir anlamları üzerine yaptığı tevilsiz açıklamalarına, Allah'ın gökte olduğunu reddeden Cehm'e karşı, Allah Teâlâ'nın gökte olduğunu lafzen ifade eden şu ayetleri de ekleyerek devam eder: "Allah buyurdu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim ve seni nezdime yükselteceğim ve seni inkar edenlerden arındıracağım." ¹²⁴; "Allah gökten yere her işi düzenler ve (bütün işler) ona yükselir." ¹²⁵; "Güzel sözler ona yükselir." ¹²⁶; "Gökte olanın sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz?" ¹²⁷ Malatî bu ayetler üzerinde her hangi bir tevile gitmez, lafzî manalarındaki "katına yükseltme", "gökten yere işleri düzenleme", "güzel sözlerin ona yükselmesi", "gökte olan" ifadelerini Allah'ın gökte olduğu şeklinde anlar ve bunu ispatlayan ifadeler olarak sunar. Malatî, Allah'ın gökte olduğu konusunda o kadar çok ısrarcıdır ki, bu ayetlerin hemen ardından içinde "inzâl" ve "tenzîl" kelimelerinin geçtiği ve toplamda yetmiş aşkın ayet ve ayet gruplarını peşpeşe sıralayarak (inzâl ve tenzîl kavramlarının yukarıdan aşağıya bir tertip içerdiği kabulünden hareketle) Allah'ın gökte olduğunu ispata çalışır.

Fırkalar içinde Malatî'yi en çok yoran ve en çok polemiğe girdiği fırka lideri, Cehm b. Safvân'dır. Malatî, Cehm'in inkar ettiği Mizân'ın Kur'ân'da varlığından bahsedilen bir hakikat olduğunu ispat için şu ayeti delil getirir: "Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş) bir hardal tanesi kadar dâhi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz." ¹²⁸ Malatî şu rivayeti de bu ayetin bir açıklaması olarak aktarır: "Hz. Âişe anlatıyor: Ateşi hatırlayıp ağladım. Rasulullah: Neden ağlıyorsun, diye sordu. Cehennemî ha-

¹²² Bakara, 2/255.

¹²³ Malatî, *et-Tenbîh*, s. 94.

¹²⁴ Âl-i İmrân, 3/55.

¹²⁵ Secde, 32/5.

¹²⁶ Fâtır, 10/35.

¹²⁷ Mulk, 67/16-17.

¹²⁸ Enbiyâ, 21/48.

tırladım da onun için ağladım. Ey Allah'ın Rasulü! Siz kıyamet günü ailenizi hatırlayacak mısınız, dedim. Buyurdular ki: Üç yerde kimse kimseyi hatırlamaz: Mizan yanında, tartısı ağır mı geldi hafif mi öğreninceye kadar; Sahifelerin uçtuğu zaman, kendi defteri nereye düşecek, sağına mı soluna mı, yoksa arkasına mı öğreninceye kadar. ve bir de Sırat'ın yanında, cehennemini iki yakası ortasına kurulduğunda bunu geçinceye kadar."¹²⁹ Benzer bir kaç rivayeti daha aktaran Malatî, ayet ve rivayetler üzerinde her hangi bir yoruma gitmez ve ibarelerde geçen "mizân" kavramını zahir anlamıyla ispata çalışır.¹³⁰

Malatî, Kirâmen Kâtib'in ispatı için *"Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır; onlar, yapmakta olduklarınızı bilir."*¹³¹; *"İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarınızı yazmaktadırlar."*¹³² ayetlerini delil getirir ve bu meleklerin varlığından dolayı evin avlusunda, orta yerde gusletmenin ve ileride hesabı sorulacak gereksiz konuşmaların bu meleklerin yanında yapılmasının çirkin olduğuna dair bir takım rivayetlerde bulunur.¹³³

Allah'ın gökten yere inmesini (nüzü'l) ve yerden de göğe çıkmasını (suûd) lafzî anlamda anlayıp öylece kabul eden Malatî, bunu inkar eden Cehm b. Safvân'a şu ayetleri delil olarak getirir: *"Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini, yahut Rabbinin bazı alametlerinin gelmesini mi bekliyorlar?"*¹³⁴; *"Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır: Andolsun sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geldiniz."*¹³⁵; *"Yeryüzü parça parça döküldüğü, Rabbin geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman..."*¹³⁶; *"Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi bekliyorlar?"*¹³⁷ Malatî, usûlü gereği bu ayetleri de zahir anlamına yormuş ve Allah'ın kıyamet günü dünya semasına emretmesiyle gökyüzünün çatlayacağını ve meleklerin yeryüzüne ineceklerini, ardından peşi sıra ve yedi saf meleklerin inip yukarıdan aşağıya saf tutacaklarını, sonra melek-i a'lâ ve cehennemini ineceğini, bunu gören insanların kaçacaklarını, fakat evrende yedi saf meleklerin kaplamadığı hiçbir yer bulamayacaklarını ve nihayet tekrar hesap görecekları mekana döneceklerini ifade etmekte ve bu anlattıklarını ispat için Kur'an'ın farklı surelerinden derlediği şu ayetleri sunar: *"Sizin için o gün bağırıp çağırma gününden, ar-*

129 Ebû Dâvud, *Sünen*, 28, 4755.

130 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 99-100.

131 İnfitâr, 82/11-12.

132 Kâf, 17/50.

133 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 100.

134 En'âm, 6/158.

135 Kehf, 18/48.

136 Fecr, 89/21-22.

137 Bakara, 2/210.

kanıza dönüp kaçacağınız günden korkuyorum.”¹³⁸; “O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir.”¹³⁹; “Yeryüzü parça parça döküldüğü, Rabbin geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman...”¹⁴⁰; “Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Allah’tan bir sulta olmadıkça bunu yapamazsınız.”¹⁴¹; “Gök de yarılr ve artık o gün o, çökmeye yüz tutar. Melekler göğün etrafındadırlar.”¹⁴²; “Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.”¹⁴³ Malatî’nin yukarıda geçen rivayeti doğrulayacak şekilde Kur’ân’dan farklı ayetleri böylesi bir sıralama ile bir araya getirmesi, onun Kur’ân’a çok iyi bir şekilde hakim olduğunu göstermektedir.

Cehm b. Safvân’ın Allah’ın cennette görülmesi anlamına gelen *rü’yetullah*’ı inkar etmesine karşılık, şu ayetleri delil olarak getirmektedir: “Yüzler vardır ki, o gün ıslı ıslı parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır.”¹⁴⁴; “Kendisine kavuştukları gün, Allah’ın onlara iltifatı ‘Selam’dır.”¹⁴⁵; “Takvâ sahipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarında, güçlü ve Yüce Allah’ın huzurunda hak meclisindedirler.”¹⁴⁶; “Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden mahrum kalmışlardır.”¹⁴⁷; Malatî bu ayetlerden Allah’ın cennet ehli tarafından görüleceğini ve yine “Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır.”¹⁴⁸ ayetindeki fazlalığın ise, Allah’ın yüzüne bakmak, şeklinde anlamakta ve bunu ispat sadedinde bir çok rivayet nakletmektedir. Ancak bu anlayışa bir reddiye olarak sunulması mümkün olan “Gözler onu göremez.”¹⁴⁹ ayetinin de farkında olan Malatî, İbn Abbas’a dayanarak bundan maksadın Allah’ın tecelli ettiği zaman her şeyi yakan nuru olduğunu ima eder.¹⁵⁰

Bu noktada Malatî, “Peki, Allah’ın bir yüzü var mıdır ki?” gibi muhtemel bir soruya da Cehm b. Safvân’ın inkârı üzerinden şu ayetleri delil getirerek cevap verir: “Yer yüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin yüzü bâki kalacak.”¹⁵¹; “Allah ile başka bir ilaha yalvarma! Ondan başka ilah yoktur.

138 Mü’min, 33-32/40.

139 Furkân, 25/25.

140 Fecr, 89/21-22.

141 Rahmân, 55/33.

142 Hâkka, 17-16/69.

143 Sâffât, 24/37.

144 Kiyâme, 23-22/75.

145 Ahzâb, 33/44.

146 Kamer, 54/54-55.

147 Mutaaffîn, 83/15.

148 Yûnus, 26/10.

149 En’âm, 6/103.

150 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 103-104.

151 Rahmân, 55/26-27.

21. OTURUM

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyn
El-Malatî
ve Sapkın
Fırkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'an
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

Onun yüzü hariç, başka her şey yok olacaktır.”¹⁵²; “Rabbilerinin yüzünü isteyerek sabredenler...”¹⁵³; “Biz sizi Allah'ın yüzü için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.”¹⁵⁴; “Doğru da Allah'ındır, Batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır.”¹⁵⁵; “O halde sen akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın yüzünü isteyenler için bu, en iyisidir.”¹⁵⁶; “Allah'ın yüzünü isteyerek verdiğiniz zekata gelince, işte zekatı veren o kimseler, evet onlar (mükafatlarını) kat kat artıranlardır.”¹⁵⁷

Malatî, Allah'ın yüzünün olduğunu ispat sadedinde verdiği bu ayetlerde geçen “vech” kelimesini, zahiri anlamında anlar ve her hangi bir tanımlama yapmaya girişmeden “vech”in mevcudiyetine dair örneğin “Kimse bir kardeşi için Allah senin ve sana benzeyenlerin yüzünü çirkinleştirsün, demesin. Zira Allah Adem'i kendi sureti üzere yaratmıştır.” veya “yüzü tebessüm eder bir halde Allah'ın insanların önünde tecelli edeceği” gibi bir takım rivayetler nakleder. Ardından yine bir çok ayetle¹⁵⁸ Allah'ın kulağı, eli ve gözünün de bulunduğunu her hangi bir tevile girişmeden ispata çalışır. Bu durum, Malatî'nin Haşevîlik suçlanmasına sebep olmuştur. Ancak kendisi ayetleri anlamada akla değil, nakle dayanma usulünü benimsediği için ayet ve rivayetleri sadece aktarmakla yetinir ve bu durumun okuyucuda Haşevîlik algısı oluşturacağını farkına varmış olsa gerek ki, ayetleri aktardıktan hemen sonra “Her ne kadar Allah Teâlâ insanlarda mevcut olan bir takım organlarla kendini tanıtmış olsa da Rabbimiz ‘Onun benzeri hiçbir şey yoktur’¹⁵⁹ buyurarak, sahip olduğu bu vasıfların hiçbir varlığa benzemediğini ifade buyurmuştur.” demiştir.¹⁶⁰

f. Kaderiyye

Malatî, Mürcie'de de olduğu gibi Kaderiyye fırkasının da tarih sahnesine çıkış süreci ve önderleri hakkında bilgi vermez. Mufavvıda ve Şebîbiye isminde ikisinin ismini verdiği ve toplamda yedi alt fırkadan oluştuklarını söylediği Kaderiyye'nin, kaderi inkar etme, kader diye bir şeyin olmadığı görüşünde görüş birliği içerisinde olduğunu ifade eder.¹⁶¹

¹⁵² Kasas, 28/88.

¹⁵³ Ra'd, 13/22.

¹⁵⁴ İnsân, 76/9.

¹⁵⁵ Bakara, 2/115.

¹⁵⁶ Rûm, 38/30.

¹⁵⁷ Rûm, 39/30.

¹⁵⁸ Şûrâ, 42/11; İnsân, 76/2; Âl-i İmrân, 3/181; Şu'arâ, 26/15, 219-218; Zuhuruf, 43/80; Mer-yem, 19/42; Tâhâ, 20/33-35, 39, 46; Tevbe, 9/105; Sâd, 38/75; Hac, 22/10; Rahmân, 55/27; Bakara, 2/144; Furkân, 25/58; Âl-i İmrân, 3/169; Duhân, 44/56.

¹⁵⁹ Şûrâ, 11/42.

¹⁶⁰ Malatî, *et-Tenbîh*, s. 107-108.

¹⁶¹ Malatî, *et-Tenbîh*, s. 141-150; Mehmet Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 94.

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyin
El-Malatî
ve Sapkın
Fırkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'ân
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

Malatî, Kaderiyye'nin iyilik ve hayırların Allah'tan olduğu ama şer ve seyyiâtın insanların kendi nefislerinden kaynaklandığına inandıklarını, bununla da Allah'a günah ve isyan babından olan fiillerin nispetini uygun görmediklerini ve bu arada kitabında anmayı uygun görmediği bir takım başka görüşleri ileri sürdüklerini ifade eder.¹⁶² Malatî, Kaderiyye'nin bu fikrine karşı çıkar; zira kendisi Allah Teâlâ'nın her kulunun bütün ahvalini daha anne rahminde iken takdir buyurduğuna inanır ve bu sebeple Kaderiyye'nin kötü amelilerin insanın kendinden kaynaklandığı görüşünü çürütmek için şu ayetleri delil olarak getirir: "*Müşrikler diyecekler ki 'Allah dileseydi ne biz şirk koşardık, ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.' Onlardan öncekiler de aynı şekilde yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz. De ki: Kesin delil, ancak Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola ilettirdi.*"¹⁶³; "*Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin olsun.*"¹⁶⁴; "*Allah'ın ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.*"¹⁶⁵; "*Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız,' diye yazdık.*"¹⁶⁶; "*O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde 'Cehennemin elimini tadın!' denir. Biz her bir şeyi bir ölçüye göre yarattık.*"¹⁶⁷; "*Bilesiniz ki yaratmak da emretmek de ona mahsustur.*"¹⁶⁸; "*Halkı kâfirlikte direnen bir beldeyi kıyamet gününden önce ya helak ederiz ya da şiddetli bir şekilde cezalandırırız. Bu, Allah'ın değişmez kanununda böyle belirlenmiştir.*"¹⁶⁹; "*Alemlerin Rabbi Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.*"¹⁷⁰; "*Her insanın amelinin boynuna bağladık. İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız.*"¹⁷¹; "*Allah kulu ile kalbi arasına girer.*"¹⁷²; "*Sizi yaratan odur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir.*"¹⁷³

Malatî bu ayetleri insanın yapıp ettiklerinin hepsinin Allah Teâlâ tarafından takdir buyurulduğunu ispat eden deliller olarak sunar ve kaderin inkarının, Kur'ân'ı inkar anlamına geleceğini ak-

162 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 141.

163 En'âm, 6/148-149.

164 Şems, 91/7-8.

165 Enam, 6/59.

166 İsrâ, 17/4.

167 Kamer, 54/48-49.

168 A'râf, 7/54.

169 İsrâ, 17/58.

170 Tekvîr, 81/29.

171 İsrâ, 17/13.

172 Enfâl, 8/24.

173 Tegâbun, 64/2.

tarır. "Şöyle olmasaydı, şöyle yapardım" gibi sözleri de kader inancı açısından doğru bulmayan Malatî, "*Biz onların nasiplerini mutlaka eksiksiz olarak veririz.*"¹⁷⁴ ayetini İbn Abbas'tan nakille; "yani hayır ve şerden onlar için her ne takdir buyurduysa", şeklinde; "*Dileyen iman etsin, dileyen de inkar etsin.*"¹⁷⁵ ayetini, "Allah kime iman dilerse o iman eder; kime de küfrünü dilerse o küfreder", şeklinde; "*Sizi ilk defa yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz.*"¹⁷⁶ ayetini "*Sizi yaratan odur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir.*"¹⁷⁷ ayetiyle tefsir ederek insanın Allah'ın takdiri dışına çıkamayacağını, kendisine takdir edilen her ne ise, mutlaka ona tekrar döneceği şeklinde yorumlayarak ayetleri tam bir lafzî okumaya tabi tutmuştur.¹⁷⁸

g. Zenâdika

Malatî, diğer İslâm Mezhepleri alanında eser veren müelliflerden farklı olarak Zenâdika'yı müstakil itikâdî mezhepler arasında saymıştır. Meşhur yetmişüç fırka rivayetinde Mutezile'ye müstakil fırka olarak yer vermediği halde Zenâdika'yı beş fırka halinde tasnif edip listeye dahil etmesi, kendisine özgü bir tutumdur. Genel olarak iki tanrılık inancına sahip olanları tanımlamak için kullanılan zındıklık, daha sonraları peygamberleri inkar edenleri ve son şeklini almış tanımında sünî İslâm'a muhalif olan her türlü inanç ve hareketler için kullanılmaya başlanılmıştır. Bu durum göz önüne alındığında, Malatî'nin yaptığı sınıflandırmanın, diğer müelliflerden daha isabetli olduğu, bu ve benzeri yaklaşımlarında Malatî'nin farklı ve özgün bir tutuma sahip olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷⁹

Malatî'nin verdiği bilgiye göre Zenâdika'nın Mâneviyye kolu iki ilâha iman eder: Birisi hayır, nur ve ışığın yaratıcısı, diğeri ise şer, karanlık ve belanın yaratıcısıdır. Mâneviyye'nin bu inancının sebebinin aşırı tenzih inancından kaynaklandığını söyleyen Malatî, sözde Allah'ın karanlığı, belayı, hastalık ve yırtıcı hayvan gibi kötü ve çirkin şeyleri yaratmayacağını düşünmüşler ve Allah yerine bu kötü, çirkin şeyleri yaratacak ikinci bir ilahın varlığı düşüncesine kapılarak uluhiyette Allah'a şirk koşmuşlardır. Buna ölen insanın bedeninden ruhun ayrılmasıyla cesedin çürümesini misal vererek ruhu yaratanın Allah ama çürümeye mahkum olan cesedi yaratanın başka bir ilah olduğunu söylemişlerdir.

Malatî Mâneviyye fırkasının ikili Allah anlayışının evrende bulunan muazzam denge ve nizam ile açıklanamayacağını, dolayısıyla

174 Hûd, 109/11.

175 Kehf, 18/29.

176 A'râf, 7/29.

177 Tegâbun, 64/2.

178 Malatî'nin konuyla ilgili ilişkilendirdiği diğer ayetler ve geniş izahı için bkz. Malatî, *et-Tenbîh*, s. 141-150.

179 Mehmet Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 96-97.

Kur'an ile bağdaşması mümkün olmayan bu düşüncüyü Kur'an'dan şu ayetle çürütür: *"Allah evlat edinmemiştir; onunla beraber başka hiçbir ilah da yoktur. Aksi takdirde her ilah, kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galabe çalardı. Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir."*¹⁸⁰

Malatî'nin naklettiği bilgiye göre Zenâdika'nın Mazdekiyye fırkası komün bir hayatı savunmakta ve iddialarına göre Allah Teâlâ kâinatı eşitlik üzere yaratmıştır. Adem (as)'ın vefatı akabinde çocuklarına mirası eşit olarak dağıtması, bu ilkenin bir gereğidir. Şu halde dünya hayatında mal-mülk ve kadından her kimin elinde fazladan bir şey varsa, bu imkana sahip olmayanlar her türlü hile, yalan-dolan ile diğerinin elindeki malını alması ona helaldir. Bu durum her iki tarafın sahip olduklarında eşitlenmesine kadar devam eder.¹⁸¹

Malatî, Mazdekiyyenin bu çarpık ve sapkın görüşünü kabul etmez ve şu ayetlerle tenkid eder: *"Rabbinin nimetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır."*¹⁸²; *"Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda yemeyin. ve birbirinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir. Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yeme ve öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe koyacağız; bu ise Allah'a çok kolaydır."*¹⁸³

Malatî, dünyanın bütünüyle insanlara haram olduğunu, ondan her hangi bir şeyi almanın helal olmadığını savunan Zenâdika'nın Abdekiyye kolunun görüşlerini ise *"Muhakkak ki Allah alış-verişi helal, fâizi ise haram kılmiştir"*¹⁸⁴ ayetiyle Kur'an'a aykırı bulur ve tenkid eder.¹⁸⁵

Malatî, Zenâdika'nın Kur'an'da çelişkilerin olduğuna dair iddialarına da değinir ve bu iddiaların asılsız olduğunu, Kur'an'da her hangi bir çelişkinin bulunmadığını, bu asılsız iddiaların Zenâdika'nın Tefsir'i bilmediklerinden kaynaklandığını belirtir ve iddialara "Kur'an'ın Müteşâbihleri Babı" bölümünde Mukâtil b. Süleymân'dan iktibasla cevap verir. Bir hayli uzun olan bu cevaplardan bir kaç örnek şu şekildedir:

1. Zenâdika'ya göre şu iki ayet arasında çelişki vardır: *"Bu, (ka-*

180 Mu'minûn, 23/91.

181 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 86.

182 Zuhuruf, 43/32.

183 Nisâ, 30-29/4.

184 Bakara, 2/275.

185 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 87.

21. OTURUM

Malatyalı
Ebu'l-Hüseyin
El-Malatî
ve Sapkın
Fırkalara
Yönelik
Yaptığı Kur'ân
Yorumları

Bahaeddin YÜKSEL

fırların) konuşamayacağı gündür. Onlara izin verilmez ki (sözde) mazetlerini beyan etsinler.”¹⁸⁶; “Sonra şüphesiz, siz de kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda davalasacaksınız.”¹⁸⁷ Malatî bu iki ayet arasında bir çelişkinin olmadığını, zira bu ayetlerin farklı yer ve aşama için söz konusu olduğunu; buna göre birinci ayetin dirilişten hemen sonraki toplanma yerinde insanların konuşmaktan men edilecekleri yer olduğunu; ikinci ayette bahsedilen konuşmanın gerçekleşeceği yerin ise, hesap günü olduğu, orada hesabı insanların birbirleriyle konuşmalarına izin verileceği ve birbirlerini suçlamaya başladıklarında ise “*O esnada (Allah) buyurur: Huzurumda çekişmeyin! Ben size daha önce uyarı göndermiştim!*”¹⁸⁸ diye buyuracaktır.¹⁸⁹

2. Zenâdika'nın iddiasına göre şu ayetler arasında da çelişki vardır: “*Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.*”¹⁹⁰; “*Onlardan bir kısmı diğerlerine yönelir, birbirlerini sorarlar.*”¹⁹¹ Malatî, bu ayetler arasında bir tenâkuzun olmadığını, birinci ayetin ikinci sûra üfürüldükten ve diriliş gerçekleştikten sonraki toplanma yerindeki yasağı ifade ettiğini, dolayısıyla burada hiçbir kimsenin başka birisine sevgi ve yakınlık gösteremeyeceğini, hesaptan kurtulup cennete varıncaya kadar bu durumun devam edeceğini ifade eder. Şu ayetler de bu hususa işaret eder: “*Candan dostlar birbirini sormazlar.*”¹⁹²; “*İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. O gün, herkesin kendisine yetip artacak bir derdi vardır.*”¹⁹³ Fakat cennete vasil olduklarında bu durum değişir ki bunu işte çelişkili zannedilen ayet izah etmektedir: “*Onlardan bir kısmı diğerlerine yönelir, birbirlerini sorarlar.*”¹⁹⁴

186 Murselât, 77/35-36.

187 Zümer, 39/31.

188 Kâf, 28/50.

189 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 58-59.

190 Mu'minûn, 23/101.

191 Sâffât, 27/37.

192 Meâric, 70/10.

193 Abese, 34-37.

194 Sâffât, 27/37. Malatî, *et-Tenbîh*, s. 59-60. Malatî'nin bu ayet hakkındaki yorumu sıkıntılıdır. Zira bu ayet, cennete vasil olanların birbirlerini sormaları anlamında değil, birbirlerini sorumlu tutmaları anlamındadır. Siyâk-sibâktan rahatlıkla anlaşılacak bu anlamı görmek için, ayetleri öncesi ve sonrası ile birlikte görmek yeterli olacaktır: “*O (diriltme) korkunç bir sestən ibaret olacak, o anda hemen onların gözleri açılıp etrafa bakacaklar. (Durumu gören kâfirler:) Eyvoh bize! Bu ceza/hesap günüdür, derler. İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür. (Allah, meleklerine emreder:) Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın. Onlara cehennemin yolunu gösterin. Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler! Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz? Evet, onlar o gün zilletle boyun eğeceklerdir. (İşte bu duruma düştükleri vakit) onlardan bir kısmı, diğerlerine yönelir, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar. (Derler ki:) ‘Siz bize sağdan geldiniz (sûret-i haktan görünüldünüz)’ derler. (Ötekiler de:) ‘Bilakis, derler, siz inanan kimseler değildiniz. Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz yok. Fakat siz kendiniz azgın bir toplum idiniz.’” Sâffât, 37/19-30. Konuşma bu şekilde devam etmektedir. Görüldüğü üzere bu konuşma cennetlikler arasındaki karşılıklı konuşma değil, hesap anında mücrimler arasında geçen konuşmadır. Buna göre bu iki ayetin tevili de aslında Malatî'nin bir önceki örnekte yaptığı gibi olmalıdır; Birinci ayetteki konuşmaktan men edilme, diriliş sonrası toplanılan mekanda söz konusu iken, ikinci ayette bahsedilen konuşma, hesap zamanında gerçekleşecektir.*

3. Bu fırkanın iddiasına göre şu ayetler arasında da çelişki vardır: “*Kıyamet in koptuğu gün, günahkarlar (dünyada) ancak bir saat kadar kaldıklarına yemin ederler.*”¹⁹⁵; “*Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: ‘Dünyada sadece on gün kadar kaldınız. Aralarında konuştukları konuyu biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman: ‘Bir günden fazla kalmadınız’ der.*”¹⁹⁶ Zenâdika “bir saat”, “on gün” ve “bir gün” gibi farklı rakamları göstererek ayetler arasında çelişki olduğunu iddia etmektedir.

Malatî bu vehmin farklı mekan ve ortamlara has olarak gelen ayetlerin anlaşılammış olmasından kaynaklandığını ifade ederek şu tevili yapar: “On gün” kalındığını ifade eden ayet, henüz kabirlerinden yeni diriltilmiş olan insanların dünya hayatında iken yalanlayıp durdukları *yeniden diriliş (ba’s)* gerçeğiyle karşılaştıklarında, kabirdeki kaldıkları sürenin fazla sürmediğini düşünerek birbirlerine danışır ve “*Ancak on gün kadar kalmışsınızdır*” yorumunda bulunurlar. Yani sadece on gece kadar. Sonra bu süreyi çok bulup kendi aralarında dünya saatiyle “*Sadece bir gün kadar kaldınız*” derler. Sonra da bunun da kabirde kaldıkları süreye göre çok uzun olduğunu düşünüp yemin ederek sadece bir saat kaldıkları konusunda görüş birliği ederler. Bu da “*Günahkarlar ancak bir saat kadar kaldıklarına yemin ederler.*” ayetinde dile getirilmiştir.¹⁹⁷

3 Sonuç

Malatî, yaşadığı dönem açısından tarihe erken bir dönemden şahitlik etmiş ve bu durum onun bize ulaşan tek eseri *et-Tenbîh*’in önemini artırmıştır. Malatî eserinde diğer müelliflerden farklı bilgilere yer vermiştir. Kendisine mahsus bu değerlendirmelerinde kimi zaman daha isabetli ve tutarlı yaklaşımlar sergilemiştir.

Malatî Kur’ân, sünnet, icmâ ve kıyası şer’i deliller arasında görmüş ve bu delillerin anlaşılmasında sıkı bir şekilde selef usulü üzere hareket etmiştir. Ayetleri zahiri anlamı üzere anlamayı tercih ediyor olması, haberî sıfatları literal olarak anlamasına vesile olmuş ve bu durum kendisinin Haşevîlikle suçlanmasına sebep olmuştur. Ancak, kendisi teşbîh ve teccîmî kabul edenlere muhalif olduğunu açıkça beyan etmiş ve eserinde yer yer bu tavrını ortaya koymuştur.

Malatî eserinde 72 fırkayı görüşleriyle ele almış ve selef söylemine aykırı bulduğu her görüşü, önce Kur’ân’ın ayetleriyle, sonra da Hz. Peygamber’in sünneti, icma ve selef alimlerinin yorumlarıyla tenkit etmiş, yanı sıra iman açısından fırkaların konumlarını da açıklayan Malatî bu cümleden olarak İmâmiyye, Mutezile ve Hâricîler’i tekfir etmekten çekinmemiştir.

195 Rûm, 55/30.

196 Tâhâ, 104-103/20.

197 Malatî, *et-Tenbîh*, s. 61.

Zenâdika'nın iddia ettiği Kur'an'da tenâkuz vehminin yersiz ve haksız bir iftira olduğunu, söz konusu vehmin ayetlerin tefsiri-ne dair bilgi yetersizliğinden kaynaklandığını ifade ederek, müşkil ayetlerin teviline dair uzun tahliller yapar. Tahlillerinde, özellikle ayetlerin farklı konum ve zamanlar için sevkedildiklerini ortaya ko-yarak, tenâkuz vehminin bu hususların göz önünde bulundurulma-masından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Malatî, sapkın fırkaların görüşlerine dair yapmış olduğu yo- rumlarda, genel bir tutum olarak ayet ve hadisleri neredeyse ser- detmekle yetinip tevil ve tefsir yoluna pek gitmez iken, Kur'an'ın müteşabihine (müşkillere) dair açtığı babta akli ve tevili etkin olarak kullanır. Ancak bu kısmın Mukâtil b. Süleyman'dan faydala- nılarak kaleme alınmış olması, kendisinin her ne kadar hakkında her hangi bir nass varid olmayan hususlarda kıyasın kullanılmasını usul olarak kerih görmemiş olsa da, nassların literal/zahiri olarak anlaşılmasındaki usulüne ne denli katı bir tutumla sadık kaldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Malatî'nin eseri et-Tenbîh, artısı ve eksiğiyle hicri dördüncü yüzyılda insanların hangi konuları gündemlerine taşıdıkları, Tefsir, Hadis ve İtikâdî olarak hangi kanaatlerin konuşulduğu veya konu- şulmaya değer bulunduğunu göstermesi açısından döneme ayna tutan tarihi bir vesikadır.

❧ Kaynakça

- Cezerî, Şemsuddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *Gâyetu'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kurrâ*, nşr: G. Bergstraesser, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2006.
- Çebitürk, Orhan, "et-Tenbîh ve'l-Bida'da Malatî'nin İslâm Mezheplerine Bakışı", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2006.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan İbn Hibetullâh b. Abdullâh, *Târihu Medîneti Dimâşk*, thk. Muhibbuddin Ebû Sa'îd 'Umer b. Garâme el-'Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1997.
- İşbîlî, Ebû Bekr Muhammed Hayr b. 'Umer b. Halîfetu'l-Emevî, *Fehrese*, thk. Muhammed Fuâd Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1997.
- Kaplan, Doğan, "İslam Mezhepleri Tarihi İlk Dönem Müellifleri ve Mezhepler Tarihine Ait Eserleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Sayı: 23, ss. 197-219.
- Karaman, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- Kâsımî, Muhammed Cemaluddin, *Tefsiru'l-Kâsımî (Mehâsinu't-Te'vîl)*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, yy. 1957.
- Kehhâle, 'Umer Rızâ, *Mu'cemu'l-Muelliğin Terâcumu Musannifi'l-*

- Kutubi'l'Arabiyye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1993.
- Kubat, Mehmet, "el-Malatî ve İslâm Mezheplerinin Tarihi'ndeki Yeri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, Cilt 1, Sayı: 2, ss. 61-82.
- Kubat, Mehmet, "el-Malatî ve Selefilik", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2009, Cilt 9, Sayı: 3, ss. 227-255.
- Kubat, Mehmet, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân ve'l-Mubeyyini limâ Tadammannahû mine's-Sunneti ve Âyi'l-Furkân*, thk. Abdullâh b. Adilmuhsin Türkî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 2006.
- Malatî, Ebu'l-Hüseyin, *et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ehvâ' ve'l-Bida'*, thk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire 2007.
- Öz, Mustafa, Avni İlhan, "Malatî, Ebû'l-Hüseyin" md., *DİA*, Ankara 2003, c. 27.
- Özler, Mevlüt, "Malatî Hayatı, Eserleri ve İtikâdî İslâm Fırkalarına Bakışı", *EKEV Akademi Dergisi*, c. 1, s. 2, Mayıs 1998.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.
- Subkî, Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. 'Alî b. 'Abdulkâfî, *Tahkâtu's-Şâfi'yyeti'l-Kubrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, 'Abdulfettâh Muhammed el-Halevî, Dâru Kutubi İhyâi'l-'Arabiyye, 1976.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebu Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr 'ale't-Tabakâti'l-A'sâr*, thk. Tayyâr Altıkulaç, Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları (İSAM), İstanbul 1995.
- Zirikî, Hayruddîn, *el-'Âlâm Kâmusu Terâcîm li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-'Arab ve'l-Musta'ribîne ve'l-Musteşrikîn*, Beyrût 1990.